

Universitätsbibliothek Wuppertal

M. Tvllii Ciceronis Opera Omnia

Cicero, Marcus Tullius

Basileæ, MDCLXXXII

Liber secundus

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1133](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1133)

M. TVLLII CICERONIS
DE
NATVRA DEORVM
AD
M. BRVTVM,
LIBER SECVNDVS.

Vellejus, Epicureus Balbus, Stoicus: C. Cotta, Academicus.

Uax cum Cotta dixisset, tum Vellejus, Na ego, inquit, incautus, qui cum Academicus, & eodem rhetore congruere conatus sum. Nam neque indertum Academicum petiuissem, n e sine ista philosophia: rhetorem quamvis eloquentem, neque enim sum: ne conturbor inanimis verborum, nec subtilitate sententiarum, si orationi est fictus. Tu autem, Cotta, utraque re valuisi: corona tibi & iudices d fuerunt. Sed ad ista alia: nunc Luciliam, si ipsi com odum est, audiamus. Tum Balbus, i eundem equidem mallem audire Cottam, dum; quae eloquentia fallor deos susculit, eadem veros inducat, esse & philosophi & pontificis, & Cotta, de diis immortalibus habere non errantem, & vagam, ut Academicus, sed, ut nostri, *stabilem, certamque sententiam* nam contra Epicurum satis, superque dictum est: 2 Sed avco audire, tu ipse, Cotta, quid sentias. An inquit, oblitus es, quod in iudicio, facilius me, talibus praeteritum de rebus, quid non sentirem, quam quid sentirem, posse dicere? Quod si haberem aliquid, quod liqueret; tamen te vicissim audire vellem, cum ipse tam multa dixissem. Tum Balbus, & tam tibi morem, & agam quam brevissime poterit. etenim convictis Epicuri erroribus, longo de mea disputatione detracta oratio est. Cum in id vidunt nostri totam istam de diis immortalibus quaestionem in partem quatuor. Primum docent esse deos: deinde, *quales sint: tum, mundum ab his administrari*: postremo, *consulere eos rebus humanis*. Nos autem hoc sermone quae priora duo sunt sumamus: tertium, & quartum, quia maiora sunt, puto esse in aliud tempus differenda. Minime vero, inquit Cotta: nam & otiosi sumus, & his de rebus agimus, quae sunt etiam negotiis anteponenda. Tum Lucilius, Ne egere quidem videtur, inquit, oratione prima pars, quid enim potest esse tam apertum, tamque perspicuum, cum eadem suscipimus, caelestiaque contemplati sumus, quam esse aliquid numen praesentissimae mentis, quo haec regantur? quod nisi ita esset, qui potuisset a sensu orantium dicere Ennius?

Altera haec sublimis candens, quam invocant omnes Jovem. Illam vero de Jovem, & dominatorem rerum, & omnium rebus regentem, & ut idem Ennius, *patrem divomque, hominumque, & praesentem, ac praepotentem deum*. Quod qui dubitet, haud sane intelligo; cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitare possit. Quid enim est hoc illo evidentius? quod nisi cognitum, comprehensumque a nimis haberemus, non tam stabili opinio permaneret. nec confirmaretur divinitate temporis, nec una cum saeculis, aetatibusque hominum inveterate potuisset. Etenim videmus, ceteras opiniones fictas, atque vanas, diuturnitate exstiterunt. Quis enim hippocentaurum fuisse, aut chimaram putat? quae vanus tam excors inveniri potest, quae illa, quae quondam credebantur, apud inferos portenta, extimescat? OPINIONUM ENIM COMMENTA DELEY DIIS: NATURAE JUDICIA CONFIRMAT. Itaque & in nostro populo, & in ceteris, deorum cultus religionumque, sanctitates existunt in dies majores, atque meliores. Idque evenit non temere, nec casu, sed quod praesentiam saepe divi suam declarant: ut & apud Regillum bello Latinorum, cum A. Postumius dictator cum Octa viomanilio Tusculano praecio dimicaret, in nostra acie Castor, & Pollux erequis pugnare visi sunt: & recentiore memoria iidem Tyndaridaz Persen victum nuntia verunt. P. enim Valerius, aius hujus adolescentis, cum e praefectura Reatina Romam venienti noctu juvenes cum equis albis dixissent, Regem Persen illo die captum, senatui nuntia verunt, & primo, quasi temere de rep. licentur, in carcerem conjectus est: post, a Paulo litteris allatis, eundem dies constitisset: & agro a senatu, & vacatione donatus est. Atque etiam cum ad fluvium Sagram Crotoniatas Locri maximo praecio devictissent, eo ipso die audita esse eam pugnam ludis Olympiaz, memoriae proditum est. Saepae Faunorum voces evadunt, si sepe visae torae deorum: quem vis non aut *hibentem, aut impium*: deos praesentis esse consiteri coegerunt. Praedictiones vero & praesentiones rerum futurarum quid aliud declarant, nisi hominibus ea, quae sunt, ostendi, monstrari, portendi, praedici? ex quo illa ostenta, monstrata, portenta, prodigia dicuntur. Quod si ea sic credimus licentia fabularum, Mopsam, Tiresiam, Amphiarum, Calchanthem, Helenum, quos tamen augures ne ipsa quidem fabulae ascessissent, si res omnino repudiant: ne domestica quidem exempla de di, numen deorum comprobabimus: nihil nos P. Claudii bello Punico primo temeritas movebit, qui etiam per jocum deos irridens, cum cavea liberati pulli non pauciores, mergi eos in aquam iussit, ut *liberem, quam iam esse nolent*: qui risus, classe devicta, multas ipsi lacrymas, magnam populo R. cladem attulit. Quid? collega ejus Junius eodem bello non ne tempestate classem amisit, cum auspiciis non paruisset? itaque P. Claudius a populo condemnatus est: Junius necem sibi ipse conscivit. C. Flaminius Caecilius religione neglecta cecidisse apud Thrasimenum scribitur cum magno reip. vulnere. Quorum exitio intelligi potest, *arrogantiam prius amplificationem, qui religioibus paruissem*. Et si conferte volumus nostra cum externis, ceteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur: religione, id est, cultu deorum, multo superiores. An Attii Navititius ille, quo ad investigandum suam regiones vinea terminavit,

terate potuisset. Etenim videmus, ceteras opiniones fictas, atque vanas, diuturnitate exstiterunt. Quis enim hippocentaurum fuisse, aut chimaram putat? quae vanus tam excors inveniri potest, quae illa, quae quondam credebantur, apud inferos portenta, extimescat? OPINIONUM ENIM COMMENTA DELEY DIIS: NATURAE JUDICIA CONFIRMAT. Itaque & in nostro populo, & in ceteris, deorum cultus religionumque, sanctitates existunt in dies majores, atque meliores. Idque evenit non temere, nec casu, sed quod praesentiam saepe divi suam declarant: ut & apud Regillum bello Latinorum, cum A. Postumius dictator cum Octa viomanilio Tusculano praecio dimicaret, in nostra acie Castor, & Pollux erequis pugnare visi sunt: & recentiore memoria iidem Tyndaridaz Persen victum nuntia verunt. P. enim Valerius, aius hujus adolescentis, cum e praefectura Reatina Romam venienti noctu juvenes cum equis albis dixissent, Regem Persen illo die captum, senatui nuntia verunt, & primo, quasi temere de rep. licentur, in carcerem conjectus est: post, a Paulo litteris allatis, eundem dies constitisset: & agro a senatu, & vacatione donatus est. Atque etiam cum ad fluvium Sagram Crotoniatas Locri maximo praecio devictissent, eo ipso die audita esse eam pugnam ludis Olympiaz, memoriae proditum est. Saepae Faunorum voces evadunt, si sepe visae torae deorum: quem vis non aut *hibentem, aut impium*: deos praesentis esse consiteri coegerunt. Praedictiones vero & praesentiones rerum futurarum quid aliud declarant, nisi hominibus ea, quae sunt, ostendi, monstrari, portendi, praedici? ex quo illa ostenta, monstrata, portenta, prodigia dicuntur. Quod si ea sic credimus licentia fabularum, Mopsam, Tiresiam, Amphiarum, Calchanthem, Helenum, quos tamen augures ne ipsa quidem fabulae ascessissent, si res omnino repudiant: ne domestica quidem exempla de di, numen deorum comprobabimus: nihil nos P. Claudii bello Punico primo temeritas movebit, qui etiam per jocum deos irridens, cum cavea liberati pulli non pauciores, mergi eos in aquam iussit, ut *liberem, quam iam esse nolent*: qui risus, classe devicta, multas ipsi lacrymas, magnam populo R. cladem attulit. Quid? collega ejus Junius eodem bello non ne tempestate classem amisit, cum auspiciis non paruisset? itaque P. Claudius a populo condemnatus est: Junius necem sibi ipse conscivit. C. Flaminius Caecilius religione neglecta cecidisse apud Thrasimenum scribitur cum magno reip. vulnere. Quorum exitio intelligi potest, *arrogantiam prius amplificationem, qui religioibus paruissem*. Et si conferte volumus nostra cum externis, ceteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur: religione, id est, cultu deorum, multo superiores. An Attii Navititius ille, quo ad investigandum suam regiones vinea terminavit,

Altera haec sublimis candens, quam invocant omnes Jovem. Illam vero de Jovem, & dominatorem rerum, & omnium rebus regentem, & ut idem Ennius,

patrem divomque, hominumque, & praesentem, ac praepotentem deum. Quod qui dubitet, haud sane intelligo; cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitare possit. Quid enim est hoc illo evidentius? quod nisi cognitum, comprehensumque a nimis haberemus, non tam stabili opinio permaneret. nec confirmaretur divinitate temporis, nec una cum saeculis, aetatibusque hominum inveterate potuisset.

Altera haec sublimis candens, quam invocant omnes Jovem. Illam vero de Jovem, & dominatorem rerum, & omnium rebus regentem, & ut idem Ennius,

patrem divomque, hominumque, & praesentem, ac praepotentem deum. Quod qui dubitet, haud sane intelligo; cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitare possit. Quid enim est hoc illo evidentius? quod nisi cognitum, comprehensumque a nimis haberemus, non tam stabili opinio permaneret. nec confirmaretur divinitate temporis, nec una cum saeculis, aetatibusque hominum inveterate potuisset.

item, animam denique illum spirabilem si quis querat unde habeatur, apparet: quod aliud a terra sumimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab aere eo, & quem spiritum dicimus. Illud autem quod vivit hac omnia, **RATIONE** dico, & si placet pluribus verbis mentem, consilium, cogitationem, prudentiam ubi invenimus? unde sustulimus? an cetera mundus habeat omnia, hoc unum, & quod plurimum est, non habebit? atqui certe nihil omnium rerum melius est mundo, nihil praestabilius, nihil pulchrius: nec solum nihil sit, sed nec cogitari quidem quidquam melius potest. Et, si ratione, & sapientia nihil est melius, necesse est hac inesse in eo, quod optimum esse concedimus. Quid verò tanta rerum contentiens, conspiciamus continuata cognatio, quem non coget ea, quae dicuntur a me comprobare? possintne autem tempore florere, deinde vicissim horrere terra aut, tot rebus ipsi: se immutanti bus, solis accessus, discessusque solstitiis, brumisque cogitatio? aut aëris martium, fretorumque angustia orta, aut obitu lunae commoveri? aut una totius caeli conversio, ne curius altorum dii pares conservari? haec ita fieri omnibus inter se continentibus inter se cogitare. tibus mundi partibus profecto non possent, nisi ea uno divino, & continuo spiritu continentur. Atque haec cum uberius disputantur, & subtilius, ut mihi est in animo facere, facilius effugiunt. Academicorum calumniam cum autem ut Zeno solebat, brevius, angustiusque concluduntur, tum a peritiora sunt ad reprehendum. Nam ut **PROFLUENS** AMNIS, aut **VIX** aut nullo modo: conclusa autem aqua, facile corruptur: sic orationis flumine reprehensoris vitia diluuntur: angustia autem conclusa orationis non facile se ipsa sustinet. haec enim, quae dilatantur a nobis, Zeno sic premebat. **QUOD RATIONE** utitur, id melius est, quam id, quod ratione non utitur. Nihil autem mundo melius ratione utitur mundus videtur. Similiter effici potest, sapientem esse mundum: similiter, beatum: similiter, aeternum. Omnia enim haec meliora sunt, quam ea, quae sunt his carentis: nec mundo quidquam melius, quod ex efficiatur, esse mundum deum. Idemque hoc modo: Nullus sensu carens pars aliqua potest esse sentiens. Mundi autem partes sentientes sunt, non igitur caret sensu mundus. Per se idem, & utiget angustius: **NIMIL** inquit, quod animi, quodque rationis est expertis, id generare ex se potest amantem, competentemque rationis. Mundus autem generat animantem, competentemque rationis. animans est igitur mundus, compositusque rationis. Idemque similitudine, ut saepe solet, rationem concludit hoc modo: Si ex **VIVA** modulata canentes tibi & ascerantur: num dubitamus, quin inesse in oliva tibicinis quxdam scientia? Quid, si platanis fideolas ferrent numerosa sonantes? si idem scilicet censetes, in platanis inesse musicam. Cur igitur mundus non animans, sapiensque judicetur, cum ex se procreet animantem, atque sapientem? Sed quoniam cepti fecerit agere, atque in itinere dixeram: negavam enim hanc primam partem egre oratione, quod esset omnibus **PROFLUENS**, desistere: tamen id ipsum rationibus physicis confirmari volo. sic enim res se habet, ut omnia, quae alantur, & creantur, continent in se **VITAM CALORIS**, sine qua neque alii possent, neque crescere. Nam omne, quod est calidum, & igneum cietur, & agitur motu suo, quod autem alitur, & crescit, motu quodam utitur certo, & equabiliter: qui quamdiu remanet in nobis, tamdiu sentias, & vita remanet: nec refrigeratio aërem, & extinctio calore, occidimus ipsi & extinguimur. Quod quidem Cleanthes his etiam argumentis docet, quanta vis inest caloris in omni

corpore, negat enim ullum esse *subum ram gravem, quod in die, ac nocte concingatur*: cuius etiam in reliquis inest calor ille, quas natura respicit. Jam verò ventis, & aëre mixtae non desinunt, quasi quodam igneo motu: animos dixerim: saepe est, cum cor animantis ab eius evulsio, ita nobis, licet palpitate, ut imitaretur igneam celeritatem. Omne igitur, quod vivit, sive animal, sive terra editum, id vivit propter inclusum in eo calorem. Es quod intelligi debet, eam caloris naturam, vim habere in se vitalem per omnem mundum, pertinentem. Atque id facilius cernemus, toto genere hoc igneo, quod transit omnia, subtilius explicato. Omnes igitur partes mundi (tangam autem maximas) calore sustinentur, quod primum in terrigena natura perspicitur potest. Nam & lapidum consistia atque trivulsi ignem videmus: & recenti fossione,

terram fumate calentem;

atque etiam ex puteis jugibus aquam calidam trahi, & id maxime hibernis fieri temporibus, quod magna vis, terrigena vernis, continentur caloris: eaque hieme ut densior, ob eamque causam, calorem in istum in terrigena continentur. Longa est oratio, multaeque rationes, quibus doceri possit, omnia, quae terra concipiat, semina, quaeque ipsa ex se generata stirpibus infixis continentur, ea *temperata caloris* & oriri, & auferere. Atque aquae etiam admixtum esse calorem, & primum ipse liquor, tum aquae declarat esse, si, quae neque conglaciaret frigiditas, neque nive, pruinaque concreveret, nisi eadem se admixto calore liquefacta, & dilapla diffunderet. Itaque & aquilonibus, reliquisque frigidibus adjectis duret hinc humor: & idem vicissim mollius tepetatus & tabescit calore. Atque etiam *maria agitata ventis in ira sepe sunt*, ut intelligi facile possit, in tantis illis humoribus inclusum esse calorem, nec enim ille externus, & adventus habendus est tepor, sed ex intimis maris partibus agitatione excitatus: quod nostris quoque corporibus contingit, cum motu, atque exercitatione recalescant. Ipse vero aer, qui natura est maximè frigidus, minime est expertis caloris, ille verò & multo quidem calore admixtus est. ipse enim oritur ex respiratione aquarum, earum enim quasi va pot quidem aer habendus est. Is autem existit motu ejus caloris, qui aqua continetur. Quam similitudinem cernere possumus in his aquis, quae effervescent subditis ignibus, jam verò reliqua quarta pars mundi, ea & ipsa tota natura servida est, & ceteris naturis omnibus salutarem impertit, & vitalem calorem. Ex quo concluditur, cum **OMNES** mundi partes sustineantur calore, mundum etiam ipsum simili parique natura in tanta diuturnitate servatit: eoque magis, quod intelligi debet, calidum illud, atque igneum ita in omni solum esse natura, ut in eo inest procreandi vis, & causa gignendi, a quo & animantia omnia, & ea, quorum stirpes terra continentur, & nasci sit necesse, & auferere. Natura est igitur, quae continent mundum omnem, eamque tueatur. & ea quidem non sine sensu, atque ratione, omnem enim naturam necesse est, quae non solitaria sit, neque simplex sed cum alio juncta, atque connexa, habere aliquem in se principatum, ut in homine mentem, in belua quiddam *similem*, unde oriantur rerum appetitus. In arborum autem, & earum rerum, quae gignuntur ex terra radicibus inesse principatus putatur. *Principatum autem id dico, quod Graeci ἡγεμονίαν* vocant: quod nihil in quoque genere nec potest, nec debet esse praestantius. Itaque necesse est, illud etiam, in quo sit totius naturae principatus, esse **OMNIUM** principatum, omniumque rerum potestate, dominatuque dignissimum. Videmus autem in partibus mundi (nihil est enim in omni mundo, quod

1. Quam spiritum dicimus. Pallares & P. editioque P. Vich. quem spiritum dicimus.
 2. Quod phoenice est. N. dem. h. omnes, phoenice.
 3. Primum igitur liquor, cum aqua declarat esse. Le dico forte fracta
 4. Quae in istum in terra concipiat, semina, quaeque ipsa ex se generata stirpibus infixis continentur, ea temperata caloris & oriri, & auferere.

que. ut liquor aqua declarat esse. V. C. editio: liquor aqua declarat esse.
 4. Quae effervescent subditis ignibus. V. C. editio: ita quoque Pal. & ac fecit in quoque frervescent.
 5. Natura est igitur, quae continent mundum omnem impertit salutarem impertit, & vitalem calorem. Sicut Pall. editio: quae continent mundum omnem impertit salutarem impertit, & vitalem calorem.

non pars universi sit, inesse sensum, & rationem. In ea parte igitur, in qua mundi inest principatus, hæc inesse necesse est, & actiora quidem, atque majora. Quocirca sapientem esse mundum necesse est: naturamque eam, quæ res omnes complexa teneat, perfectione rationis excellere, eoque *deum esse mundum*, omnemque vim mundi naturam divinam contineri. Atque etiam mundi ille fervor, purior, perucidior, mobiliorque multo: ob easque causas aptior ad sensus commovendos, quam hic noster calor; quo hæc, quæ nota nobis sunt, retinentur, & vigent. Absurdum igitur est dicere, cum *M. & O. M. & S.* bellique hoc calore teneantur, & propterea moveantur, ac sentiant, mundam esse sine sensu; qui integro, & puro, & libero, eodemque acerrimo, & mobilissimo ardore teneatur, præsertim cum is ardor, qui est mundi, non agitur ab alio, neque externo pulsu, sed per se ipse, ac sua sponte moveatur. Nam quid potest esse mundo valentius, quod pellat, atque moveat calorem eum, quo ille teneatur? Audiamus enim Platonem quasi quendam *deum philosophorum*; 1 cui duo placet esse motus, unum suum, alteram externum: esse autem *deventus*, quod ipsum ex se sua sponte moveatur, quam quod pulsu agitur alieno. Hunc autem motum in solis animis esse ponit, ab hisque principium motus esse ductum putat. Quapropter quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur, is autem ardor non alieno impulsu, sed sua sponte movetur: animas sit necesse est, quo efficiatur, *animantem esse mundum*. Atque ex hoc quoque intelligi poterit, in eo inesse intelligentiam, quod certe est mundum melior, quam ulla natura. Ut enim *NULLA* *P. & S.* corporis nostri est, quæ non sit minor, quam nosmetipsi sumus: sic mundum universum plurius esse necesse est, quam partem aliquam universi. Quod si ita est, sapientis sit mundus necesse est, nam si ita esset, hominem, qui est mundi pars, quoniam rationis est particeps plurius esse quam mundum omnem, oporteret. Atque etiam si à primis inchoatisque naturis ad ultimas, perfectasque volumus procedere, ad deorum naturam pervenimus necesse est. Primum enim animadvertimus, à natura sustineri ea, quæ *gignuntur à terra*, quibus natura nihil tribuit amplius, quam ut ea salendo, atque augendo tueretur. Bellus autem sensum, & motum dedit, & cum quodam appetitu accessum ad res salutareis, à pestiferis recedendum; homini hoc amplius, quod addidit rationem qua regerentur animi appetitus, qui tum remitterentur, tum continerentur. Quamvis autem gradus, & altissimus eorum, qui natura boni, sapientesque gignuntur: quibus à principio innascitur ratio recta, constansque, quæ *supra hominem putanda est*, deoque tribuenda id est mundo: in quo necesse est perfectissimam, atque absolutam inesse rationem. Neque enim dici potest, in ulla ratione institutione non esse aliquid extremum, atque perfectum. Ut enim in vite, ut in pecude (nisi quæ vis oblitur) videmus naturam suo quodam ita: eic ad ultimum pervenire, atque ut pictura, & fabrica, ceteraque artes habent quendam absoluti operis effectum, sic etiam omnis natura, ac multo etiam magis necesse est absolvi aliquid, ac perficere. Etenim ceteris naturis multa externa, quo minus perficiantur, possunt oblitere: universam autem naturam nullam res potest impedire: propterea quod omnis naturas ipsa cohibet, & continet. Quocirca necesse est esse quartum illum, & altissimum gradum, 2 quod nulla vis possit accedere. Is autem est gradus, in quo rerum omnium natura ponitur: quæ quoniam talis est, ut *præsit omnibus*, & eam nulla res possit impedire, necesse est, intelligentem esse mundum, &

quidem etiam sapientem. Quid autem est inscitius, quam eam naturam, quæ omnes res sit complexa, non optimam dici; aut, cum sit optima, non primum animantem esse, deinde rationis & consilii comitem, postmodum sapientem? qui enim potest aliter esse optima? neque enim, si sit primum similis sit aut eam bestiarum, optima putanda sit potius, quam deterrima: nec verò, si rationis particeps sit, nec sit tamen à principio sapiens, 3 non sit deterior mundi potius, quam humana conditio. *Immo enim sapiens fieri potest*: mundus autem, si in æterno præteriti temporis spatio fuit insipiens, numquam profectio sapientiam consequetur. Ita erit homine deterior. Quod quoniam absurdum est, & sapiens à principio mundus, & deus habendus est. Neque enim est quidquam aliud, præter mundum, cui nihil absit: quodque undique aptum, atque perfectum, expletumque sit omnibus suis numeris, & partibus. Sic enim Chrysiippus, ut *CLYPERI* causa, in volucrum; vagina autem, gladii: sic præter mundum, cetera omnia aliorum causa esse generata, ut eas fruges, atque fructus, quos terra gignit, animantium causa: in inanimatis autem; hominum; ut equum, vehendi causa; arandi, bovem; venandi, & custodiendi, canem. Ipse autem *homo ortus est ad mundum contemplantum*, & imitandum, nullo modo perfectus, sed est quodam partibus perfecti. Sed mundus, quoniam omnia complexus est, nec est quidquam, quod non in sit in eo, perfectus undique est. Quid igitur potest ei deesse, quod est optimum? *nihil autem est mens, & ratio melius*. ergo hæc mundo deesse non possunt. Bene igitur idem Chrysiippus, qui similitudines adjungens, omnia in perfectis, & maturis docet esse meliora, ut in equo, 4 quam in equulo, in cane, quam in catulo: in viro, quam in puero; nem, quod in mundo optimum sit, id in perfecto aliquo, atque absoluto esse debere. Est autem nihil mundo perfectius: nihil virtute melius, igitur mundi est propria virtus. Nec verò hominis natura perfecta est: & efficitur tamen in homine virtus, quanto igitur in mundo facilis? est ergo in eo virtus, sapiens est igitur? & propterea deus. Atque hæc mundi divinitus perfecta, tribuenda est *fidelibus* ea dem divinitas: quæ ex mobilissima, purissimaque ætheris parte gignuntur, neque ulla præterea sunt admixta natura, totaque sunt calida, atque perlicida: ut ea quoque rectissimè & animantia esse, & sentire, atque intelligere dicantur. Atque ea quidem tota esse ignea, duorum sensuum testimoniis confirmari Ciceronem putat, tactus, & colorum. Nam solis candor illustrior, quam illius ignis, quippe qui immenso mundo tam longe, lateque colliceat: & is ejus tactus est, non ut tepesciat solum, sed etiam saepe comburat. Quorum neutrum faceret, nisi esset igneus. Ergo, inquit, cum sol igneus sit, ocesnique alatur humo: vis quæ nullus ignis sine tactu aliquo passu permanere: necesse est, aut ceteris sit ignis, quem adhibemus ad usum, atque ad videm: aut ei, qui corporibus animantium continetur. Atque hic noster ignis, quem usus vitæ requirit, confector est, & confusior, idemque quocumque invasit, cuncta distubat, ac dissipat. Contrà ille corporeus, vitalis, & salutaris, omnia conservat alit, auget, sustinet, sensuque afficit. Negat ergo esse dubium, horum ignium sol utri similis sit, cum in quoque efficiat, ut omnia floreat, & in suo quaque genere pubescant. Quare cum solis ignis similis eorum ignium sit, qui sunt in corporibus animantium: solem quoque animantem esse oportet, & quidem reliqua astra, quæ oriuntur in ardore celesti, qui *æther*, vel *calum* nominatur. Cum igitur

1. *Cui duo placet iste motus.* Non admodum silem hanc scripturam, ob sui insolentiam, quam vis respectam in P. & Pal. præ. ac. sec. nisi eam nobis exhibuisset ante a nos sexaginta P. Viet. & verò cur accessit est ac commodare nos nostra pueris, & non potius pueri sua veteribus?
2. *Qui nullam vis præcedere.* Vulgata à V. & acciderit, sed alterum testat in Pall. cuiusque ceteris.

3. *Nisi sit divinitus mundi particeps.* Verbum *particeps*, non exstat in Pal. præ. poteratque abesse.
4. *Quam in equulo.* Scribendum *equulo* sive modo standam scripturæ veterum lib. item Pal. præ. ac. sec.
5. *Non ut tepesciat solum.* Sic Pall. o. at P. ut non tep. quomodo publicavit item Viet.

De regressus, reliquosque motus constantes, & rotas. Quod eo admirabilius in his stellis, quas dicimus, quia quum occulantur, tum rursus aperiuntur, tum abeunt, tum procedunt, tum antecedunt, tum subsequuntur, tum celestibus moventur, tum tardius, tum omnino ne moventur quidem, sed ad quoddam tempus insistant. Quorum ex disparibus motionibus *magnam annuum* mathematici nominaverunt, qui tum efficiunt, cum solis, & lunae, & quinque errantium ad eandem inter se comparationem confectis omnium spatium est facta conversio. Quae quam longa sit, magna quaestio est: esse vero certam, & definitam, necesse est. Nam ea quae Saturni stella dicitur, *Phaenoc* à Graecis nominatur, quae à terra abest plurimum, xxx. fere annis cursum suum conficit, in quo cursu multa mirabilia efficiens, tum antecedendo, tum retardando, tum versus spectans temporibus delitescendo, tum matutinis temporibus aperiendo, nihil immutat temporibus saeculorum intervallis, quin eadem iisdem temporibus efficiat. Infra autem hanc propius à terra *Jovis* stella fertur, quae *Phaenoc* dicitur: eaque eundem xxi. signorum orbem annis xxi. conficit, eademque, quae Saturni stella, efficit in cursu varietates. Huic autem proximum inferiorem orbem tenet *Veneris*, quae stella *Martis* appellatur: eaque lxx. & xx. mensibus, vi. ut opinor diebus minus, eundem Iulianum orbem, quem duae superiores, infra hanc autem *Stella Mercurii* est, eademque appellatur à Graecis: quae anno fere vertente signiferum Iulianum orbem, neque a sole longius umquam unius signi intervallo discedit, tum antevertebat, tum subsequens. Infima est quinque errantium terrae proxima, *Stella Veneris*, quae *Phaenoc* à Graecis, *Lucifer* Latine dicitur, cum antegreditur solem: cum subsequitur autem, *Hesperos*. Ea cursum anno conficit, & latitudinem Iulianum signiferi orbis, & longitudinem: quod idem superiores: neque umquam ab sole duorum signorum intervallo longius discedit, tum antecedens, tum subsequens. Hanc igitur in stellis constantiam, hanc tantam tam variis cursum in omni aeternitate convenientiam temporum, non possum intelligere sine *mente, ratione, consilio*. Quae enim in sideribus inesse videamus, non possumus ea ipsa non in deorum numero reponere. Nec vero stellae, quae errantes vocantur non significant eandem mentem, atque prudentiam: quarum est quotidiana, convenientis, constantisque conversio: neque habent aethereos cursus, neque coelo inhaerentes, ut plerique dicunt physice rationis ignari, non est enim aethere ea natura, ut vi sua stellarum complexa contorqueat. nam tenuis, ac perlexa & aequalitate calore suffusus aether, non satis aptus ad stellarum continendas videtur. Habent igitur suam sphaeram stellae errantes ab aethere conjunctione secretam, & liberam. Earum autem peremnes cursus, atque perpetui, cum à admirabili, incredibilique constantia, declarant: his vim, & mentem esse divinam: ut, haec ipsa, qui non sentiat deorum vim habere, is nihil omnino senturus esse videatur. Nulla igitur in coelo nec fortuna, nec aemulatio, nec error, nec vanitas est: contraque omnis ordo, veritas ratio, constantia, quaeque hi, vacant, emencia, & falsa, plenaque erroris eunt circum terras, infra lunam: quae omnium ultima est, in terrisque versatur. Coelestem ergo admirabilem ordinem, incredibilemque constantiam, ex qua conservatio, & salus omnium omnis oritur, qui vacante mente patat, is ipse mentis esperus habendus est. Raud ergo, ut opinor, erra vero, si à principe investigandae veritatis, hujus disputationis principium duxero. Zeno igitur ita naturam definit, ut eam dicat, ignem esse artificiosum ad gignendum pro-

gredientem via. censet enim artis maxime proprium esse, *creare, & gignere*, quodque in operibus nostrarum artium manus efficiat, id multo artificiosius naturam efficere, id est, ut dixi, ignem artificiosum, magistrum artium reliquarum. Atque hac quidem ratione omnis natura, artificiosa est, quod habet quasi viam quandam, & sectam, quam sequatur. Ipsi vero mundi, qui omnia complexu suo coetant & continet, natura non artificiosa solum sed plane *artificiosa* ab eodem Zeno dicitur, consularis, & provida utilitatum, opportunitatumque omnium. Atque ut cetera natura suis feminibus quaeque gignantur, auferunt, continentur: sic natura mundi omnis motus habet voluntarios, conatusque, & appetitiones, quas *opotes* Graeci vocant, & his consentaneas actiones sic adhibet, ut nosmetipsi qui primis movemur, & sensibus. Talis igitur mens mundi cum sit, ob eamque causam *vel prudentia, vel providentia* appellari recte possit, Graecè enim *νομοθετα* dicitur) haec potissimum providet, & in his maxime est occupata, primum ut mundus quam aptissimus sit ad permanendum, deinde ut nulla re egeat, maxime autem ut in eo eximia pulchritudo sit, atque omnis ornatus. Dicitur est de universo mundo: dictum est etiam de sideribus: ut iam propemodum appareat multitudo nec cessantium deorum, nec ea, quae agant, *molentium cum laboris operis ac molesto*. Non enim venis & nervis, & ossibus continentur, nec his elcis, aut portionibus vescuntur, ut aut nimis acres, aut nimis concretos humores colligant, nec his corporibus sunt, ut aut casus, aut ictus extimicant, aut moribus etuunt ex defatigatione membrorum. Quae verens Epicurus *monogrammos* deos, & nihil agenteis commentus est. Illi autem pulcherrima forma praedit, purissimaque in regione caeli collocati, ita feruntur moderanturque cursus, ut ad omnia conservanda, & tuenda consentisse videantur, multae autem aliae naturae deorum ex magnis beneficiis eorum non sine causa, & à Graecis *σιπεντιβυς*, & à maioribus nostris constituta, nominataque sunt. Quid quid enim magnam utilitatem generi afferret humano, id non sine divina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaque tum illud, quod erat à deo natum, nomine ipsius dei nuncupabant, ut cum fruges *Cereae* appellamus, vinum autem *Liberum*: ex quo illud Terentii,

Sine Cereae, & Libero fegat Vonu.

Tum autem res ipsa, in qua vis inest major aliqua, sic appellatur, ut ea ipsa vis nominetur deus, ut *Fides*, ut *Mens*: quas in Capitolio dedicatas videmus proxime à M. & M. Scavo ante autem ab Atilio Calatino erat *Fides* consecrata. Vides *Virtutum* templum, vides *Honora*, à M. Marcello renovatum: quod multis ante annis bello Ligustico à Qu. Maximo dedicatum. Quid *Opus*? quid *Salus*? quid *Concordia*? *Libertas*? *V. Gloria*? quarum omnium rerum quia vis erat tanta, ut sine deo regi non posset, ipsa res deorum nomen obtinuit. Quo ex genere, *Cupidinis, Veluptatis, & Libertinae, Veneris* vocabula consecrata sunt, vitiosorum rerum, neque naturalium: quae nequam Velhejus aliter existimat: sed tamen ea ipsa vita naturam vehementius sepe pulsant. Utilitatum igitur magnitudine constituti sunt illi dii, qui utilitates quaeque gignebant. Atque his quidem nominibus, quae paulo ante dicta sunt à me, quae vis sit in quocumque declaratur deo. Suscepit autem hominum, consuevitque communis, ut *beneficia* excellerent viros in celum fama ac voluntate tollerent. Hinc Hercules, hinc *C. Aor*, & *Pollux*, hinc *Aesculapius*, hinc liber etiam: hinc dico *Liberum* Semele natum, non eum, quem nostri majores auguste sancteque *Liberum* cum *Cerere, & Libera* consecraverunt: quod qualesit, ex mysteriis intelligi potest. Sed quod ex nobis natos *liberos* appellamus,

idcirco

1. *Vesperum* temporibus delinquenti. Non potui negligere Victor. idcirco, quod extiteret item in P. nec non in Pal. pr. & sec. pro quo alii delinquenti.

2. In duorum numeris exponere. Gul. annotat laudari hunc locum à Platonibus, legique ibidem *penes*, verum alterum restat in Pal. &

V. Vesp.

3. *Vesperum*, *drasia*, vel *providentia*. Tres voces priores reduxi quasi e sepulchro, iusto Pal. cod. tanto quidem promptius quod eas orbi exhibuerat V. G. sed iterum neglecto Man. Brut. Lamb. alii.

1. Quod

ideis Cerere nati, nominati sunt Liber, & Libera: quod in Libera servant, in Libero nou item. Hinc etiam Romulus, quem quidem eundem esse Quirinum putant: quorum cum remaneret animi, atque aternitate fruenter, dii ritè sunt habiti: cum & optimi essent, & aeterni. Alia quoque ex ratione, & quidem physica, magna fuit multitudo deorum: qui induti specie humana fabulosis suppeditauerunt, hominum autem vitam superueniente omni refererunt. Atque hic locus à Zenone tractatus, post à Cleanthe, & Chryippo, pluribus verbis explicatus est. Nam vetus hæc opinio Græciam opplevit, auctum Caesarem à filio Saturni, vindictam autem Saturni ipsam à filio Iove. Physica ratio non inelegans incisa est in impiis fabulis, à CAESARE enim, altissimam æthereamque naturam, id est, igneam, quæ per se minima gigneret, vacare voluerunt ea parte corporis, quæ cum ratione alterius egeret ad procreandum. SATURNUS autem; cum esse voluerant, qui cursum, & conversionem ipsorum, ac temporum contineret? qui deus Græcè id ipsum nomen habet. Κρονος enim dicitur; quæ est idem Κρονος, id est, spatium temporis. Saturnus autem est ἀπὸ τῆς τῆς, quod saturatur annis, ex se enim natos comelle fingitur solitus, quia consumit aetas temporis spatia, annisque præteritis inlaturabiliter expletur. Vinctus est autem à Iove, ne immoderato cursu haberet, atque ut eum siderum vinculis alligaret. Sed ipse Jovis, id est, Jovis pater, quem æpæveris casibus appellamus à Jovis Jovem, à poetis pater dii viemque hominumque dicitur: à majoribus veterum nostris optimus, maximus; & qui dem ante optimus, id est, beneficentissimus, quàm maximus, quia ut Ajus est, certeque gratius, prodesse omnibus, quàm opes magnas habere. Hunc igitur Ennius, ut supra dixi, nunc pat ita dicens,

Altitudo sublimis caudens, quem invocant omnes Jovero, planaque alio loco dicens,
 Qui, quod in me est, exsecrabor hoc, quo luco, quidquid est, innocetiam augures nostri; cum dicant, Jove fulgentis, tonans: dicunt enim celo fulgentis, tonans, Euriptidem autem, ut multa præterea, sic hoc breviter,
 Hæc sublimis sustinet, immoderatum athenis,
 Quæ tunc terram circumjecta amplæctitur:
 Hanc summum habeto dærum: hunc perhibeto Jovero.
 At autem, ut Stoici disputant, interfectus inter mare, & caelum, Jovis nomine consecratur, quæ est foror, & conjux Jovis, quod & similitudo est ætheris, & cum eo summa conjunctio. Effeminatum autem eum, Junonique induerunt, quod nihil est eo mollius. Sed Junonem à Jovis credo nominatam. Aqua restabat, & terra, ut essent ex fabulosis tria regna divisa. Datum est igitur GENIUM altero Jovis, ut volunt, fratris, maritimum omnium regnum: nomenque productum, ut Fortunus à FOR-

tu, sic Neptunus à NANDO, paulum primis litteris immutatis. Terrena autem vis omnis, atque natura DITI patri dedicata est: qui DIVIS, ut apud Græcos Πάσις quia & recidant omnia in terras, & orientur è terris, quæ rapuit PROSERPINAM, quod Græcorum nomen est: quæ Περσεφών Græcè nominatur: quam frugum semen esse voluit absconditamque quæri à matre fingunt, Mater autem est à gerendis frugibus CERES, tanquam gerat casuque prima littera itidem immutata, ut à Græcis, nam ab illis quoque Δημήτηρ, quasi γημήτηρ, nominata est. Jam qui magna vertens, MAJORS: Minerva autem, quæ vel Minerva vel Minaretur. Cumque in omnibus rebus vim haberent maximam prima, & extrema, principem in sacrificando, JANUM esse voluerunt: quod ab eundo nomen est ductum: ex quo transitio perivit, Janus foretque in liminibus profanarum ædium, janus nominantur. Nam VESTAR nomen à Græcis: ea est enim, quæ ab illis ἑστία dicitur, vis autem ejus ad aras, & focos pertinet. itaque in ea dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis & precatio, & sacrificatio extrema est. Nec longe absunt ab hæc vi dii PENATES, sive à penu ducto nomen, (est enim omne, quo vescuntur homines penu) sive ab eo, quod penitus insidunt: ex quo etiam penetratæ à poetis vocantur, jam APOLLINIS nomen, est Græcum, quem solem esse voluit: Dianam autem, & Lunam, eandem esse putant: cum sol dictus sit, vel quia solus ex omnibus sideribus est tantus, vel quia, cum est exortus, obscuratis omnibus solus apparet: LUNA à lucendo nominata sit, eadem est enim lucina, itaque, ut apud Græcos Dianam, eamque Luciferam, sic apud nostros Junonem Lucinam in patiendo invocant: quæ eadem II DIANA ANNYAGA dicitur, non à venando, sed quod in septem numeratur tanquam vagantibus: Diana dicitur, quia noctu quasi dicitur effice et. Achibetur autem ad partus, quod si maturefcent aut septem nonnumquam, aut plerumque novem lunæ curibus: qui quia mensa spacia conficiunt, mensæ nominantur. Concinneque, ut multa, Timæus; qui cum in historia dixisset, quæ nocte natus Alexander esset, eadem Dianæ Epætiæ templum deflagravit, adjunxit, minime id esse mirandum, quod Diana, cum in partu Olympiadum adesse voluisset, et abfuisse domo. Quæ autem dea ad res omnium veniret, VENEREM nostri nominaverunt, atque ex ea potius venustas, quam Venus ex venustate. Videtisne igitur, ut à physicis rebus, bene, atque utiliter inventis, et tracta ratio sit ad commentitios, & fictos deos? quæ res genuit falsas opiniones, erroresque turbulentos, & superstitiones præne anileis, & formæ enim nobis deorum, & ætates & velut, ornatusque; noti sunt genera præterea, conjugia, cognationes, omniaque traducta ad similitudinem imbecillitatis humanæ, nam & perturbatis animis inducuntur,

Gggg acci-

1. Quod in Libera servant, in Libero non item. Sic missi nostri, & Gul sic etiam V. nam Ald. uterque alique, quod in Libere servant, Libera non item, quod recte, ipsi viderunt.
 2. Celsus enim, Quodam è nostris, celsissim, aut celsissim, nescio ipse bene libuit tamen indicare.
 3. Qui quod in me est, exsecrabor, hoc quod luco, quidquid est. Sic missi nostri meliorumque unus dicit, quod in me est, quod omni modo vulgati; placebatque Gul, qui præterea, qui verbatim in Qui, bene ultimum illud, meo quem judicio.
 4. Cum dicunt, Jove fulgentis, tonans, dicunt enim, celo fulgentis, tonans. Voces quoque posteriores non habentur in P. aut Palat. sed quorum horum summat ad hanc faciendi: Qui dicitur Jove fulgentis tonans. Horum præterea dicitur Jove fulgentis tonans dicitur enim meo fulgentis tonans dicitur etiam, ter. illi quod dicitur, Jove fulgentis tonans.
 5. Qui dicitur Jove fulgentis tonans. Adrian. non, referrebat, quod et sum, et An madvertit, tonans inepre, nostri tamen nihil variant.
 6. Nostri, aliter Jove ut vident fratris. Antiqui sed sic dicitur, erat in Palat. & certum Gul, P. vulg. alteram quod Lamb. mutavit in dicitur.

7. Neptunus à nando. Sic etiam Pall. nisi quod pr. Neptunus dicitur. Lip. in libro Saturnalium emendabat, à nando, vel nupto, sed nando repetitur nostro in fra. l. 11. c. 24. nullo missi d. vertente.
 8. Qui dicitur Publica. Du. sed alterum erat in missi nostri, & V. Ch. edit.
 9. Is rapuit Proserpinam, quod Græcorum. Ita se locum recte tuere jactat è Massi. Paull. Mar. sed sic missi nostri sane uno ore sumant, terra est Proserpinam, quod, & c. quomodo & edidit V. Ch. & ante eum A. d. v. s. qui scilicet, sicut venissent in l. br. s. calamo exaratis.
 10. Quæ vel Minerva. Forlan. missi, et aut simile quid, sed vulgaribus iterum, & c. l. 11. c. 24.
 11. Diana annyaga. Pall. nostri, edd. præterea, annyaga, sed prodixit alterum ex Probo Ad Jun. l. IV. An madv. a. 10. recep. tate Lamb. Brot. aut. idem Jun. ex eodem Probo statim post legit, in septem vagatur, tanquam venustas.
 12. Abfuisse domo. Non malè Pal. pr. abfuisse domo, nisi quod scribat abfuisse, quod erat abfuisse.
 13. Tritharatio pr. Monet Gul. legi apud Lac. tritharatio.
 I. 658

accipimus enim deorum cupiditates, aegritudines, iracundias nec verò, ut fabulæ ferunt; dii bellis, proeliisque caruerunt; nec solùm, ut apud Homerum, cum duos exercitus contrarios alii dii ex alia parte descendere, sed etiam, ut cum Titanis, ut cum Gigantibus, propria bella gesserant. Hæc & dicuntur, & creduntur itatissime & plena sunt facilitatis, summaque levitatis. Sed tamen, his fabulis spreis, ac repudiatis, deus pertinet per naturam cuiusque rei, per terras Ceres, per maria Neptunus, alii, per alia, poterunt intelligi, qui, quale, que sint, quoque eo nomine consuetudo nuncupaverit, quos deos & venerari, & colere debemus. **CULTUS AUTEM DEORUM**, est optimus, idemque castissimus, atque sanctissimus, plenissimusque pietatis ut eos temper pura, integra, incorrupta & mente, & voce veneremus. non enim philosophi solùm, verum etiam majores nostri sapientiam à religione separaverunt. Nam qui totos dies precabantur, & immohebant, ut sui sibi liberi superstitibus essent, *superstitiosi* sunt appellati: quod nomen postea latius patuit. Qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter retractarent, & tanquam relegerent, sunt dicti *religiosi*, ex selegendo, ut *elegantes*, ex eligendo, tanquam à diligendo *diligentes*, ex intelligendo *intelligentes*. his enim in verbis omnibus inest vis legendi eadem, quæ in religioso. Ita factum est in superstitioso & religioso, alterum vitii nomen, alterum laudis. Ac mihi videor satis, & esse deos, & quales essent, ostendisse. Proximum est, ut doceam, deorum providentiam mundum administrari. Magnus sane locus, & à vestris, Corra, vexatus; ac nimirum vobiscum omne certamen est. Nam vobis, Vehei, minus notum est, quem admodum quidque dicatur. *Vestra enim solum legitis, vestra amata, ceteros causa incognita condemnata.* Velut à te ipso, hereterno die, dictum est, animum stolidam *argosios* à Stoicis induci, id est, *providentiam*. Quod eo errore dixisti, quia existimas ab his providentiam fingi quasi quandam eam singularem, quæ nondum omnem gubernet, & regat; sed id præcisè dicitur. Ut, si quis dicat, Atheniensium temp. consilio regi destrullod, Ariopagi: sic, cum dicimus, providentia mundum administrari, à deesse arbitrator, deorum. Plene autem, & perfecte sic dici existimato, *providentia deorum mundum administrari*. Ita solum istum, quo caret vestra natio, in irridendis nobis nolite confundere; & mehercle, si me audiat, ne experiamini quidem. Non decet, non datum est: non potestis. Nec verò hoc, in te uno convenit, moribus domesticis, ac noistorum hominum urbanitate limitatum; sed eum in reliquos vestros, tum in eum maximè, qui ista perperit, hominem sine arte, sine litteris, insulantem in omnibus, sine a cimine ullo, sine auctoritate, sine lepore. Dico igitur **PROVIDENTIA DEORUM** mundum & omnes mundi partes & initio constitutas esse, & omni tempore administrari: eamque disputationem treis in partibus nostri ferè dividunt: quarum pars prima est, quæ ducitur ab ea ratione, quæ docet esse deos: quo concesso, consistendum est, eorum consilio mundum administrari. Secunda est autem, quæ docet, omnia res subiectas esse naturæ sentienti, ab eaque omnia pulcherrimè geri. quo constituto, sequitur ab animantibus principis eam esse generatam. Tertius locus est, qui ducitur ex admiratione rerum cælestium, atque terrestrium. Primum igitur aut negandum est deos esse, quod & Democritus simulacra; & Epicurus imagines inducens, quodam pacto negat; aut, qui deos esse concedant, iis fatendum est, eos aliquid agere, idque præclarum. **NATURA** autem præclarior mundi administratione, deorum igitur consilio & administratur. Quod si aliter est aliquid profectò sit necesse est melius, & majore vi præditum, quam

deos, quale id cumque est, sive in anima naturæ, sive necessitas vi magna incitata, hæc pulcherrima opera efficiens, quæ videmus. Non est igitur natura deorum præpotens, neque excellens, siquidem casubjecta est ei vel necessitati, vel naturæ, quæ calum, maria, terræque regantur. *Nihil autem est præstantius deo.* ab eo igitur necesse est mundum regere. Nulli igitur est natura obediens, aut subiectus deus. Omnem ergo regit ipse naturam. etenim si concedimus, intellegente esse deos, concedimus etiam providentis, de rerum quidem maximarum. Ergo utrum ignorat, quæ res maximæ sint, quoque hæc modo tractanda, & tuenda; an vim non habent, quæ tantis res, sustineant & gerant? at & **IGNORATIO RERUM**, aliena natura deorum est, & sustinendi munus propter imbecillitatem difficultas, minime eadit in maiestatem deorum. Ex quo efficitur id, quod volumus, *deorum providentia mundum administrari*. Atqui necesse est, cum sint dii, si modo sint, ut profectò sunt, animantibus esse, nec solum animantibus, sed etiam rationis compotes, inter seque quasi civili conciliatione, & societate conjunctos, unum mundum, ut communem temp. atque uidem aliquam regentes. Sequitur, ut eadem sit in his, quæ in genere humano, ratio, eadem veritas utrobique sit, eademque lex: quæ est resti, præceptio prævique depositio. Ex quo intelligitur, prudentiam quoque, & mentem à diis ad homines pervenisse; ob eamque causam majorum institutis mens, fides, virtus, concordia, consecrata, & publicè dedicata sunt. Quæ qui convenit penes deos esse negare, cum eorum auggita, & sancta simulacra veneremus? quod si inest in hominum genere mens, fides, virtus, concordia; unde hæc in terras, nihil à lupetis, defluere poterunt; / comque sit in nobis consilium, ratio, prudentia, necesse est, deos hæc ipsa habere majora, nec habere solum, sed etiam his ut in maximis, & optimis rebus. Nihil autem est nec majus, nec melius mundo. necesse est ergo cum deorum consilio, & providentia administrari. Postremò cum factis docuerimus, hos esse deos, quorum insignem vim, & illustrem faciem videremus, solem dico, & lunam, & vagas stellas, & inerrantes, & celum, & mundum ipsum, & eorum rerum vim, quæ inest in omni mundo cum magno usu, & commoditate generis humani: efficitur, omnia regi à vna mente, atque providentia. Ac de prima quidem parte satis dictum est. Sequitur, ut doceam, omnia subiecta esse naturæ, eaque ab ea pulcherrimè regi. Sed quid sit ipsa **NATURA**, explicandum est ante breviter, quod facilius id, quod docere volumus, intelligi possit. Namque alii naturam censent esse vim quandam sine ratione, cipientem motus in corporibus necessarios; alii autem, vim participem rationis, ordinis; tanquam via progredientem, declarantemque, quid cuiusque rei causa efficiat, quid sequatur, cuius sollicitam nulla ars, nulla manus, nemo opifex consequi possit imitando, feminis vim esse tantam, ut id, quamquam sit perexiguam, tamen si incidit in concipientem, comprehendentemque naturam, nascunturque sit materiam, quæ ali, auerique possit, ita fingat, & efficiat in suo quidque genere; partim ut tantummodò per streps alantur suas, partim ut moveri etiam, & sentire, & appetere possint, & ex sese similia sui gignere. Sunt autem, qui omnia naturæ nomine appellent, ut Epicurus, qui ita dividit, **OMNIUM, QUÆ SINT, NATURAM, ESSÈ CORPORA, ET INANE, QUÆQUE HIS ACCIDANT.** Sed nos cum dicimus *naturæ consistere, administrari mundum*, non ita dicimus, ut glebam, aut fragmentum lapidis, aut aliquid ejusmodi, nulla coherendi natura, sed ut arborem, ut animal, in quibus nulla temeritas: sed ordo apparet, & artis quædam similitudo. Quod si ea, quæ à terra stripius continentur, arte naturæ vivunt, & vident; profectò

ipsa

1. Cum dicitur exercitus, &c. descendere. Fortassis auferendum erat eum dicitur bendomque descendere.

2. Diligentius investigaverunt. Vultu peraverunt, sed aliter Pall. & P. V. & C. Dicitur abstrahere. Deorum. S. cedidit à V. Et noce reu. Cantus Pal. duo hanc heit iterum præmatul est; in quibus arbitrati.

4. An ex uno convenit. Sic P. sic Pall. sic V. & non solum dicitur per bificati.

5. Administratur. Quod, &c. Reserai mundum quod in vulgaris; sua su msi. nostrorum & V. & C.

ipsa terra eadem vi continetur, & arte naturæ, quippe quæ
generata similibus, omnia pariat, & fundat ex sese, stirpes
 amplexa alar, & augeat, ipsaque alatur vicissim à superioris,
 ceterisque naturis. Eiusdemque expirationibus aer a-
 lius, & æther, 1 & omnia supera. Ita, si terra natura te-
 netur, & viget, eadem ratio in reliquo mundo est. Stirpes
 enim terræ inhærent. animantes autem adpiratione æ-
 cis sustententur: ipseque aer nobiscum videt, nobiscum au-
 dit, nobiscum sonat. nihil enim eorum sine eo fieri potest.
 Quin etiam movetur nobiscum. quæcumque enim imus,
 quæcumque movemur, & detur quasi locum dare, & cede-
 re. Quæque in medium locum mundi, qui est infimus, &
 quæ à medio in superum, quæque conversione rotunda
 circum medium feruntur, ea continentem mundi effici-
 unt, unamque naturam. Et cum quatuor sint genera corpo-
 rum, vicissitudine eorum mundi continuata natura est.
 Nam ex terra, aqua: ex aqua, oritur aer: ex aere æther:
 deinde retrorsum vicissim ex æthere, aer: ex aere, aqua: ex
 aqua, terra infima. Sic naturis his, ex quibus omnia
 constant, & sursum, deorsum, ultio, citroque commean-
 bus, mundi partium conjunctio continetur. Quæ aut
 sempiterna sit, necesse est, quæ eodem ornatu, quem vide-
 mus: aut certe perditur, permanens ad longinquum,
 & immensum panè tempus: Quorum utrumvis ut sit, se-
 quitur, natura mundum administrari. Quæ enim classium
 navigatio, aut quæ institutio exercitus, aut rursus (ut ea,
 quæ natura efficit, conferamus) quæ procreatio vitis, aut
 aliorum, quæ porro animantes figura, confirmatioque
 membrorum, tantam naturæ sollicitam significat, quan-
 tam ipsè mundus? aut igitur nihil est, quod sentiente
 natura regatur: aut mundum regi confitendum est. Ete-
 nim qui reliquas naturas omnes earumque semina con-
 stituit, qui potest ipse non natura administrari? ut, si qui
 videtur, & pubertatem natura dicat existere: ipsum au-
 tem hominem, cui ea existant non constare natura: non
 intelligat, ea, quæ essent aliquid ex sese perfectiores ha-
 bere naturas, quam ea, quæ ex his esserant. Omnium
 autem rerum, quæ natura administrantur, seminator, &
 factor, & parens, ut ita dicam, atque educator, & altor est
 mundus: omniaque, sicut membra, & partes suas, nutri-
 car, & continet. Quod si mundi partes natura admini-
 strantur, necesse est mundum ipsum natura administrari:
 cuius quidem administratio nihil habet in se, quod repre-
 hendere possit. ex his enim naturis, quæ erant, quod effici
 potuit optimum, effectum est. Docet ergo aliquis po-
 tuisse melius. Sed nemo unquam docebit, & si quis
 coningere aliquid volet, aut detorsus facit, aut id, quod fieri
 non potuit, desiderabit. Quod si omnes mundi partes ita
 constitutæ sunt, ut neque ad usum meliores potuerint ef-
 fici, neque ad speciem pulchriores: videamus, utrum ea for-
 mata sint, in eo statu, quo coherere nullo modo potuerint,
 nisi sensu moderante, divinaque providentia. Si ergo
 meliora sunt ea, quæ natura, quam illa quæ arte perfecta
 sunt: nec ars efficit quidquam sine ratione: ne natura quidem
 quousque expertis est habenda. Qui igitur convenit, signum
 aut tabulam pictam cum adspexeris, scire adhibitam esse
 item: cumque procul cursum navigii videris, non dubi-
 tatur, quin id ratione, atque arte moveatur: aut cum sola-
 nam vel descriptum, aut ex aqua contemplare, intelligere
 declarari horas arte, non casu: mundum autem, qui &
 has ipsas artes, & earum artifices, & cuncta amplectatur,
 constitit, & rationis esse expertem putare? quod si in Scy-

thiam, aut in Britanniam, spheram aliquis tulerit hanc,
 quam nuper familiaris nocte effecit Polidonius, cuius sin-
 gular conversiones idem efficiunt in sole, & in luna, & in
 quinque stellis errantibus, quod efficitur in celo singulis
 diebus, & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea
 spherata sit perfecta ratione? Hi autem dubitant de mun-
 do, ex quo & oriuntur, & sunt omnia, casus ipse sit effe-
 ctus, aut necessitate aliqua, an ratione, ac mente divina: & Ar-
 chimedem arbitrantur plus valuisse in imitandis spheræ
 conversionibus, quam naturam in efficiendis, præsertim
 cum multis partibus sint illa perfecta, quam hæc simulata,
 Tolleritius. Atque ille apud Attium pastor, qui navem
 numquam antè vidisset, ut procul divinum, & novum vehi-
 culum Argonautarum è monte conspexit, primò admi-
 rans, & perterritus hoc modo loquitur:

— tanta moles labitur
 Tremebunda ex alto 5 ingenti sonitu, & spiritibus:
 Pra se undas volvit: vertices vi succitat,
 Rur: prolapsa: palagus respersit: profuit:
 Ita dum interruptum credas nimbum volvit,
 Dum quod sublimis vultu expulsiom rapti
 Saxum, aut procellus, vel gibbosus turbino
 Exsisteret illos undis concussantibus:
 Nisi quæ terrestrem Pontus strages conciet:
 Aut forte Triton suscitans evertens specus,
 Subter radices penitus undanti in fæto
 Molam ex profundo sacæam 7 ad calum aruit.
 Dubitat primò, quæ sit ea natura, quam cernit ignotam
 demque, juvenibus visis, auditoque nautico cantu,
 Sicut incerti, atque alacros vestris perferemus
 Delphini —
 item alia multa.

— Si vultu meo
 Consimilem ad aurem cantum, & auditum est.
 Ergo ut hic primò ad aspectum inanimatum quiddam, sensuque
 vacuum se putat cernere: post autem signis certioribus,
 quale sit id, de quo dubitaverat, incipit suspicari: sic phi-
 losophi debuerunt, si fortè eos primus ad aspectum mundi
 conturbaverat, postea, cum vidissent motus ejus finitos, &
 æquabiles, omnisque ratis omnibus moderata, inmutabili-
 que constantia, intelligere inesse aliquem non solum ha-
 bitatorem in hac celesti, ac divina domo, sed etiam recto-
 rem, & moderatorem, & tanquam architectum tanti operis,
 tantique muneris. Nunc autem mihi videntur ne suspi-
 cari quidem, quanta sit admirabilitas celestium rerum, at-
 que terrestrium. Principio enim terra sita in media par-
 te mundi, circumfusa undique est & hæc animabilis, spiri-
 tabilisque natura, cui nomen est aer, Græcum illud quidem,
 sed perceptum jam tamen usu à nostris, tritum est et im-
 pro Latino. Hunc rursus amplectitur immensus æther,
 qui constat ex altissimis ignibus. Mutuemur hoc quoque
 verbum, dicaturque tam æther Latine, quam dicitur aer:
 et si interpretatur Pacuvius:

Hoc quod memoro, nostri calum, Græci perhibent æthera.
 Quasi verò non Græcus hoc dicat. At Latine loquitur,
 Siquidem nos non quasi Græcè loquentem audiamus,
 Docet idem alio loco:
 Grægensis de isto aperis ipsa oratio.
 Sed ad majora redeamus. Ex æthere igitur innumerabi-
 les flammæ siderum exsistunt: quorum est princeps sol,
 omnia clarissima luce collustrans, multus partibus major,
 atque amplior, quam terra universa: deinde reliqua sidera

G g g z magni-

1. Et unum supra.) In possessionem revocavi quod erat in Pal. &
 VVoov confirmatum etique eadem ed. Viç. vulgati postiores, &
 mela fusa.
 2. In sum, de sum, alteri, circumge.) Pal. nostri susus deservit, utroque
 hæc copula equidem sic retinendæ v. detor locus.
 3. Et alio, q. munda. VVoov m. fion. alior, nostri & Gul. alterom
 alior.
 4. Argenti quod. Altiim pastor.) Ita Pal. sec. nequis, æque ompino

sententia hæctenus vulg. Argue.
 5. Ingenti sonitu & spiritibus. Sic & Ald. patet, verum m. f. nostri quin-
 que sex, & spiritibus quod & suis eruit Viç.
 6. Pra se undas volvit. Idem m. f. erudit sed non etiam ed. Viç.
 7. Ad calum aruit.) Ejectum, quod in l. his plerisque; quoniam
 compareret in mem. nostris o item ed. Viç.
 8. Hæc animabilis. Q. idam cod. amabili, sive amabili, videatur Had.
 Jun. l. v. An. m. 6. 20. qui m. let ex Probo animal. 1. Jov

magnitudinibus immeusis. Atque hi tanti ignes, tamque multi non modo nihil nocent terris, rebusque terrestribus, sed ita profunt, ut si mota loco sint, conflagrate terras necesse sit à tantis ardoribus, moderatione, & temperatione sublata. Hic ego non mirer esse quemquam, qui sibi persuadeat, corpora quaedam solida, atque indivisa, vi & gravitate ferri, mundumque effici ornatissimum, & pulcherrimum ex eorum corporum concursione fortuita? Hoc qui existimat fieri potuisse, non intelligo, cur non idem putet, si innumerabiles unius, & viginti formæ litterarum vel aureæ, vel quales libet, aliquò congiuntur, posse ex his in terram excussis annis Ennii, ut deinceps legi possit, effici: quod nescio an ne in uno quidem veru possit tantum valere fortuna. Isti autem quemadmodum affueverant, ex corpulculis non colore, non qualitate aliqua, quam *πρόσθετα* Græci vocant, non sensu præditis, sed *concurrentibus temere*, atque casu, mundum esse perfectum? vel innumerabileis penis in omni puncto temporis alios nasci, alios interire? Quod si mundum efficere potest concursus atomosum, cur poricum, cur tempum, cur domum, cur urbem non potest? quæ sunt minus operosa, & multo quidem faciliora. Certe ita temere de mundo effugiunt, ut mihi quidem nunquam hunc admirabilem *calli ornatum*, qui locus est proximus, suspexisse videantur. Præclari ergo Aristoteles, sicut *SENTE*, inquit, qui sub terra semper habitavissent, bonis, & illoliteibus domiciliis, quæ essent ornata signis, atque picturis, instructaque rebus: his omnibus, quibus abundant in, qui besti putantur, nec tamen existent unquam supra terram: acciperent autem fama, & auditione, esse quoddam numen, & vim deorum: deinde aliquo tempore, patefactis terræ faucibus, ex illis abditis sedibus evadere in hæc loca, quæ nos incolimus, atque exire potuissent: cum repente terrentur, & maria, cælumque vidissent: nubium magnitudinem, ventorumque vim cognovissent, adpessissentque solem, ejusque tum magnitudinem, pulchritudinemque, tum etiam efficientiam cognovissent, quod is diem efficeret, toto cælo luce diffusa: cum autem terras nox opacasset, tum cælum totum cernerent astris distinctum, & ornatum, longaque luminum varietatem tum crescentis, tum senescentis, eorumque omnium ortus, & occasus, atque in omni æternitate ratos, immutabileisque cursus: hæc cum viderent, profecto & esse deos, & hæc tanta opera deorum esse arbitrarentur. Atque hæc quidem ille. Nos autem tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam eruptione æthereorum ignium finitimas regiones obsecutavisse dicuntur, ut per biduum nemo hominem homo agnosceret. cum autem tertio die sol illuxisset, tum *revisisse* sibi viderentur. Quod si hoc idem ex æternis tenebris contingeret, ut subito lucem aspiceremus: quam species cæci videretur? Sed ASSIDUITATE quotidiana, & consuetudine oculorum, affuecunt animi: neque admittantur, neque requirunt rationes earum rerum, quas semper vident: proinde quasi *novitas* nos magis, quam magnitudo, rerum debeat ad exquirendas causas excitare. Quis enim hunc hominem dixerit, qui cum *tam certis calli motus*, tam ratos astrorum ordines, tamque omnia inter se connexa, & apta viderit, neget in his ullam inesse rationem, eaque casu fieri dicat, quæ quanto consilio gerantur, nullo consilio assequi possimus? an cum machinatione quadam moveri aliquid videmus, ut sphaeram, ut hæc, ut alca permuta: non dubitamus, quin illa operæ sint rationis: cum autem impetum cæli admirabili cum celeritate moveri, vertique videamus, constantissime consistentem vicissitudines anniversarias, cum summa salute, & confer-

vatione rerum omnium: dubitamus, quin ea non solum ratione fiant, sed etiam *excellenti quadam, divinaque ratione*? licet enim jam, remota subtilitate disputandi, oculis quoddammodo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas divina providentia decimus constitutas. Ac principio *terra universa* cernatur, locata in medio mundi sede, solida, & globosa, & undique ipsa in sese motibus suis conglobata, vestita floribus, herbis, arboribus, frugibus, quorum omnium incredibilis multitudo, insatiabili varietate distinguitur. Adde huc fontium gelidas perennitate, liquores per lucidas æonium, riparum vestitus vidissimos, ipse uncarum concavas altitudines, saxorum asperitates, impendentium montium altitudines, immentitatesque camporum: adde etiam reconditas auri, argenticque venas, ingentemque vim marmoris. Quæ vero, & quam varia generas *STELLARUM* vel cæcurum, vel ferarum? qui volucrum lapsus, atque cantus? qui pecudum pastus? quæ vita silvestrium? Quid jam de *NUMERUM* genere dicam? qui quasi *cultores terra* constituti, non patiuntur eam nec immunditate beluatum effera, nec stirpium asperitate vastari: quorumque operibus agri, in sulca, litoreaque collucent, admodumque & usibus. Quæ si, ut animis, sic oculis videre possemus, nemo cunctam intuens terram, de divina ratione dubitaret. At vero quanta *MARIS* est pulchritudo, & varietas insularum? quæ amœnitates orarum, & litorum? quot genera, quamque disparia partim submersarum, partim insularum, & insularum belluarum partim ad saxa nativis testis inhabitantium? Ipsum autem mare sic terram appetens, & litibus eludit, ut una ex duabus naturis confusa videatur. Exinde *MARIS FINITIMUS* *ARE*, die & nocte distinguitur: tum salus, & extenuatus sublimis fertur: tum autem concretus in nubibus cogitur: humoremque colligens terram auget imbribus: tum effluens hæc, & illuc, ventos efficit. Idem annuas frigorum & calorum facit varietates idemque: & volatus ætherum sustinet, & spiritum ductus alit, & sustentat animanteis. Restat ultimus, & à domiciliis nostris altissimus, omnia cingens, & cœterens cæli complexus: qui idem *ÆTHER* vocatur, extrema ora, & determinatio mundi: in quo cum admirabilitate maxima ignes sortis & curvis ordinatos definiunt. E quibus *SOL*, cuius magnitudine multis partibus terra superatur, circum eam ipsam volvitur. isque oriens, & occidens, diem, noctemque conficit: & modo accedens, tum autem recedens, binas in singulis annis reversiones ab extremo contrarias facit: quarum intervallo tum quasi tristitia quadam contrahit terram, tum vicissim laxat, ut cum cælo hilarata videatur. Luna autem, quæ est, ut ostendunt mathematici, major, quam dimidia pars terræ, iisdem spatii vagatur, quibus sol: sed tum congregans cum sole, tum digrediens, & eam lucem quam à sole accepit, mittit in terras, & varias ipsa mutationes lucis habet: atque etiam tum subjecta, atque opposita soli, radios ejus, & lumen obscurat: tum ipsa incidens in umbram terræ, cum est è regione solis, interposita, interjectaque terræ, repente deficit. iisdemque spatii hæc *STELLARUM*, quas *VAGAS* dicimus, circum terram feruntur, eodemque modo orinatur, & occidunt. quarum motus tum incitantur, tum retardantur, sæpe etiam insistant. Quo spectaculo *nihil potest admirabilius esse, nihil pulchrius*. Sequitur *STELLARUM INERRANTIAM* maxima multitudo: quarum ita descripta distinctio est, ut exnotarum figurarum similitudine nomina invenerint. Atque hoc loco me intuens, Utar inquit, carminibus Arati, eis quæ à te admodum adolevit Evulconveria, ita me delectant, quia Latina sunt, ut multo ex

1. *Tum cælum totum cernerent.* Pall. sec. & VVo. v. v. unus *revertentur*.
2. *Hæc ita videntur profectis.* Modie quæ dem passim ita legitur sed Aldi verus editio *ita videntur*, quod & in duobus VVo. v. v. & Pal. tert. nam. sec. quæ eam v. d. quibus varietatibus se. d. indicat, ut putem verborum illam erigam esse à mala l. brariorum manu.
3. *Intuitibus eludit.* Non refugit admittere scripturam Pall. inventam.

item Lamb. in suis vulg. claudis insolvè.

4. *Et spiritus ætheris.* Vici. ed. spiritus quomodo & v. & Pal. sec. non male.

5. *Et à domiciliis nostris altissimus.* Horum nihil habet eod. unus VVo. v. v. & nescio quomodo meo non placeant.

In memoria tenent, Ergo, ut oculis assidue videmus si-
ne ulla mutatione, aut varietate,
Cetera laborant celeri caelestia motu,
Cum caligine simul nocteque, diesque feruntur.
Quorum contemplatione nullius experiri potest animus,
naturae constantiam videre cupientis.

Extremusque adeo duplici de cardine vertens
Dicitur esse polos. —
Hunc circum oculos duae feruntur, numquam occidentes.
Ex his altera apud Graecos (Cynosura vocatur,
Alter a dicitur esse Helix. —

Cujus quidem clarissimas stellas totis noctibus cernimus,
Quas nostri septem soliti vocitare Triones,
Pariorque stellis similiter distinctis eundem caeli verten-
tem lustrat parva Cynosura.

Hae sunt duae nocturna Phoenices in alto,
Sed prior illa magis stellis distincta resurgens,
Et la prima cognoscitur a nocte videtur,
Hec vero parva est: sed navis usus in hoc est.
Nam cuius interiora brevis convolvitur orbe. —

Ei quo sit earum stellarum admirabilior ad aspectus,
Hae inter, veluti rapido cum surgit flumine,
Taurus Draconem serpit subter, supraque revolvens
Sese, cunctisque sinus è corpore flexus. —
Ejus cum totius est praecleara species, in primis suspicien-
da est figura capitis, atque ardor oculorum.

Huius non una modo caput ornans stella relucet,
Verum tempora sunt duplici fulgore notata,
Et micibusque oculi duo servi da lumina flagrant,
Atque uno mentum radianti sidere lucent:
1. Obisquam caput, & tereti carvica respexum.
Obviam in cauda majoris figere dicitur.

Et reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cer-
nimus.
Hoc caput hic paullum sese, subitque recondit,
Vires ubi atque obitus a parte admittentur in una. —
Id autem in caput.

Attingit de fessa velus marentis imago
Veniunt. —
quam quidem Graeci
Enopion vocitant, genibus quia mixta feratur.
Hic illa eximio posita est fulgore corona.

Atque haec quidem à tergo: propter caput autem Angui-
tentes:
Quem clare perhibent Ophiuchum nomine Graeci.
Hic prope duplices palmarum continet anguem,
Ejus & ipse manet religatus corpore toto?
Namque virum medium serpens sub pectora cingit.
Illa tamen vitens graviter vestigia ponit,
Atque oculos urget pedibus, pedibus Nepai. —

Septem autem triones sequitur
Arctophylax, vulgo qui dicitur esse Bootes?
Quod quasi remone ad junctam praese quatuor Arctum.
Deinque sequuntur. Huius enim Booti —
— Silet praevordia fixa videtur
Sila mearum radiis Arcturus nomine clare: —
cui subiecta fectur,
Quam illustre serens Splendens corpore virgo.

Atque etiam demerata signa sunt, ut in tantis descriptioni-
bus divina solertia appareat.
Et natus Geminus in veses sub caput Arcti.

Subiectus media est cancer, pedibusque tenetur.
Magnus Leo, tremulam quasi ensi è corpore flammam. —

Auriga
Sub laevo Geminorum obducius parte feratur.
Adversum caput huius Helice truculenta tuetur.
At Capra saevum humerum clara obtinet. —

Tum quae sequuntur,
Verum hoc est magno, atque illustri praedita signo.
Contra haec: exiguum jacium mortalibus ignem. —

Cujus sub pedibus
Corniger est valido connexus corpore Taurus.
Ejus caput stellis conspersum est frequentibus.

Hae Graeci stellas, Hyadas vocitare fuerunt: —
3 à plucendo: 2 enim est plures: Nostri imperitè succu-
las: quasi à subitus essent, non ab embribus nominatae. Mi-
norem autem Septentrionem Cephicus passis palmis terga
subsequitur.
Namque ipsum ad tergum Cynosura vertitur Arcti. —

Hunc antecedit
Obscura specie stellarum Cassiopea.
Hanc autem illustri versatur corpore propter
Andromeda, 4. ausugium ad spectum moesta parentis.
Huic Equus ille subam quatuor fulgore micanti,
Summum contingit caput alio: stellaque jungens
Una, tenet duplicem communi lumine formae.
Eternum ex astris cupiens connectere nodum.
Ejus consortis Arietis cum cornibus haeret. —

Quem propter
Pisces, quorum alter paullum prelabitur ante,
Et magis horridum aquiloni 5 tangitur avium. —

Ad pedes Andromedae Perseus describitur.
Quem summa ab regione aquilonis flamma pulsant. —
Cujus propter Ixum genu
— Virgilias tenui cum luce videbis.
Inde Fides leuiter posita, & connexa videtur.
Inde est ales avium lato sub tegmine caeli.

Capiti autem Equi proximat Aquarii dextra, totusque
deinceps Aquarius:
Tum gelidum valido de pectore figne anhant,
Corpore semifero magno Capricornus in orbe.
Quem cum perpetuo vestivit lumine Titan,
Brumali stellas: contorquet tempora curram. —

Hinc autem adpeditur,
6. Ut sese ostendens emergit Scorpius alie
Posteriore trahens 7 flexum vis corporis arcum,
Quem propter nitens penni convolvitur ales,
At propter se Aquila ardens cum corpore portat. —

Deinde Delphinus.
Exinde Orion obliquo corpore nitens. —
Quem subsequens.
Fervidus ille Canis stellarum luce resurgens. —

Post lepus subsequitur,
Curriculum nunquam desessit corpore sedans,
At Canis ad caudam serpens prolabitur Argo.
Hanc Arietis regit, & squamoso corpore pisces,
Fluminis illustri tangentem corpore ripas. —

8. Quam longè serpentem, & manantem
— Adspicies, proceraque Vincla videbis,
Qua retinent Pisces caudarum a parte locata.
Inde Nepa cernos propter fulgentis acumen,
Aram, quam statu permulces spiritus auferit. —

GERE 3 propter

1. Obisquam caput & tereti, &c.) Pal. sec. & P. à tereti, alio dicitur terit.
in quocumque non nimium improbem.
2. Partim admittentur in una. (Pal.) & P. & edicio Viç. hanc exhibent
lectorem, vulgata enim partim admittentur. nam Lamb. partem admittentur
in una.
3. Pectora, &c. enim est plures. Respicit scilicet glossam.
4. Ausugium ad spectum moesta parentis.] Pal. pr. [heic enim iterum
notis remoneto venit, antea mutillas] hanc fugientem nec aliter sic. nisi
quod est, hanc.

5. Tangitur avium.) Vulg. alio: sed contra Pall. tres & P. Viç. ed.
6. Ut sese ostendens emergit Scorpius.] Sic quidem Viç. neque fecus
Pall. nisi quod agnoscant voculam ut publicati prius. Ut sese emergens
ostendat Scerp.
7. Flexum vis corporis.) Pall. tres & P. representant omnes, ple-
nium.
8. Quam longè serpentem, &c.) Ald. ed. nostrique & P. quem longè serps.
Pal. sec. qui longè.
9. Equus

quandam, quæ Placida nominaretur: eam sibi cibum quæ-
tere advolantem ad eas aves, quæ se in mari mergent:
quæ cum emerissent, piscemque cepissent, usque ad pre-
mere carum capita mordicus, dum illa capum amitte-
rent: id quod ipsa invaderet. Eademque hæc avis scribitur
conchis se solere complere, easque cum stomachi calore con-
coctis, vomere, atque ita eligere ex iis, quæ sunt esculentia.
Nunc autem maris dicuntur obruere sese arena solere, &
moveri propè aquam: ad quas, quasi ad escam, pisces cum
accesserint, confici à raris, atque consumi. *Hisve est quod-
dam bellum quasi naturale cum corvo.* ergo aliter alterius,
auticumque nactus est, ova frangit. Illud verò ab Aristote-
le animadversum, à quo pleraque, quis potest non mirari?
Corvus, cum loca calidiora petentes à maria transmittant,
trianguli efficerent formam. ejus autem summo angulo aer
ab eis adversus pellitur: deinde sensim ab utroque latere,
tanquam remis, in pennis cursus avium levatur. Bisus au-
tem trianguli, quam grues efficiunt, ea tanquam à puppi
advectur: hæque in tergo prævolantium, colla, &
capita reponunt. quod quia ipse dux facere non potest,
quæ non habet ubi nitatur, revolat, ut ipse quoque quie-
scat, in quo, locum succedit ex iis, quæ acquirunt: eaque
vicissim in omni casu conservatur. Multa ejusmodi
proferre possumus: sed genus ipsum videtis. Jam verò illa etiam
notiora, quanto se opere custodiant bestia, ut in partu
cumque peccant, ut in cubilibus delitescant. Atque illa mi-
rabilia. Quid ea, quæ nuper, id est paucis ante sæculis *medi-*
corum reperiri videntur? 4 vomitione canes; purgatione
autem alvos ibes Ægyptiæ curant. Auditione est, pantheras,
quæ in barbaria; venenata carne caperentur, remedium
quoddam habere: quo cum essent usæ, non morerentur:
capras autem in Creta feras, cum essent confixæ venenatis
sagittis, herbam quærere quæ *dibamus* vocaretur. quam
cum gustavissent, & sagittas excidere dicunt è corpore.
Cervæque paulo ante partum perpurgant se quadam her-
bula, quæ *Selcis* dicitur. Jam illa cernimus, ut contra me-
tam, & viam, ius se armis quæque defendat. Cornibus tauri,
apud denubus, morsu leones; alix fuga se, alix occultatione
numant: aramenti effusione sepis, torpore torpedines,
multæ etiam insectantis odoris intolerabili fœditate de-
pellunt. Ut verò perpetuus mundi esset ornatu, magna
adhibita cura est à providentia deorum, ut *semper essent* &
herbarum genera, & arborum 7 omniumque serum quæ
sua æge carceribus à terra, aut stirpibus continerentur, quæ
quidem omnia eam vim seminis habent in se, ut ex uno plu-
re generentur: idque semen inclusum est in intima parte
earum bacarum, quæ ex quaque stirpe funditur: iisdem-
que semibus & homines affati vescuntur, & terræ e-
jusdem generis stirpium renovatione complentur. Quid
loquetur, quanta *ratio in bestis* ad perpetuam conservationem
earum generis appareat? nam primum alix *mares*, alix
femina sunt: perpetuitatis causa machinata natura est. De-
inde partes corporis & ad procreandum, & ad concipien-

dum aptissima: & in mari, & in femina commiscendo-
rum corporum mixta libidines. Cum autem in locis semen
insedit, rapit omnem ferè cibum ad sese, eoque septim
singit anima: quod cum ex utero elapsum excidit; in iis
animantibus, quæ lacte aluntur, omni ferè cibum matrum
lactescere incipit: eaque, quæ paulo ante nata sunt, sine
magistro, duce natura, *mamma* appetunt, earumque uber-
tate saturantur. Atque, ut intelligamus nihil horum esse
fortuitum, 9 & hæc omnia esse opera providæ solertisque
naturæ: quæ multiplices fetus procreat, ut fues, ut canes,
his mammae data est multitudo: quas easdem paucas
habent ex bestia, quæ pauca gignunt. Quid dicam, quan-
tus amor bestiarum sit in educandis, custodiendisque, quæ pro-
creaverunt, 10 usque ad eum finem, dum possunt se ipsa de-
fendere? etiam pisces, ut ajunt, ova cum genuerunt, relin-
quunt. Testudines autem, & crocodilos dicunt, cum in
terra partum ediderint, obruere ova, deinde discedere, ita
& nascuntur, & educantur ipsa per sese. Iam Gallinæ,
aveique reliquæ & quietum requirunt ad pariendum lo-
cum, & cubilia sibi, nidusque construunt, eosque quam
possunt mollissime subternunt, ut quam facillime ova fer-
ventur. Ex quibus pullos cum excluderint, ita timentur, ut
& pennis foveant, ne frigore lædantur; & si est calor à
sole, se opponant. Cum autem pulli pennulis uti possunt,
tum volatus eorum matres prolequantur; reliqua cura li-
berantur. Accedit etiam ad nonnullorum animantium,
& earum rerum, quas terra gignit, conservationem, & sa-
lutem, *hominum etiam sollertia*, & diligentia. Nam multæ
& pecudes, & stirpes sunt, quæ sine procuratore homi-
num laivæ esse non possunt. Magnæ etiam opportunitates
ad cultum hominum, atque abundantiam, alix *alix in locis*
reperiuntur. Ægyptum *n* plus irrigat, & cum tota
sitate obruta, oppletamque tenuit, tum recedit, mollior-
que, & eblimat os agros ad ferendum, relinquit. Meso po-
tamiam fertilè efficiunt *PHRATES*: in quam quotannis
quasi novos agros invexit. *INDUS* verò, qui est omnium
fluminum maximus, non aqua solam agros irrigat, &
mitigat, sed eos etiam conserit magnam enim vim semi-
num secum frumenti similium dicitur deportare. Multaq;
alia in aliis locis commemorabilia proferre possumus: mul-
tos fertilis agros aliorum fructuum. Sed illa quanta beni-
gnitas naturæ, quod tam multa ad vestendum, tam varia,
tamque jucunda gignit: neque ea uno tempore anni, ut
semper, & *novitate delectemur*. & *capia*? Quam tempestivos
autem dedit, quam salutareis non modo hominum, sed etiam
pecudum generi, iis denique omnibus, quæ oriuntur
è terra, *ventis crescit*? quorum flatu nimii temperantur ca-
lores. Ad iisdem etiam maritimi curfus celeses, & certè
diriguntur. Multa præterea sunt: & tamen multa di-
cuntur. numerari enim non possunt fluminum oportu-
nitates, ætus maritimi multum accedentes, & recedentes;
montes veluti, atque silvæ: salinæ ab orta maritima

1. Mibi est quod dicitur illam quasi naturalem, etc. Revocatam voluit di-
ctam quasi vict sed nescio an quis secutus sit: exulat sane Ald. n. &
Hæc illam & agnoicuntque & Pall. & V Vouvv. & P Gul.
2. Hæc illam in reat. Ita Pall. & ed. V Vouvv. & P mare tras-
missa, quod v. l. um placere Gul. vulg. etiam inveniunt.
3. Quæ agnoscitur sagine, etc.) Lamb. quæ atque avivum præcipuum, sagine
lactesque nigantibus libris vultis.
4. Venitque tunc, pergitur autem alix her. Ægypti: exortant. Est ab
ed. v. & quæque alix Pal. pr. nam sec. pergitur autem alix her. Ægypti:
non autem, verò pergitur autem alix her. Ægypti: curant. vulg. v. im-
perioque purgat alix her. Ægypti: curant. Lamb. hoc non simpliciter
lamb.
5. Venitque tunc caperentur. Pall. uno ore caperentur, neque ut spli-
cet.
6. Mibi est quod dicitur illam quasi naturalem, etc. Dicitur illam potere abesse.
7. Omnium generum quæ alix aut cadit, hæc à secretis stirpibus condat
reperit. Non possunt habere hæc scripturam pro veras distamane eam

missi nostrorum quadriga, nam Pal. pr. & P. servant, quæ à terra stirpibus
conferuntur, nec aliter sec nisi quod is à terra. omnis ceteris omnibus
quæ olent profecto sordes librariorem, notat tamen aliqui dicitur em-
tare, quod & vulgatum repræsentasset P. Vict.
8. Equæ septim fag. non mal. Y Exousi præcipua ed. eratque in o-
mnibus isthæc lectio, neque abibant: nisi nostris, non videtur eor non
pot. us refer. hi debeat capim.
9. Et hæc omnia esse opera, etc. Vei dom postremum in feru per suasus
à missi nostris minimum lex ad servante item ed. Vict. sic legi in libris
verus.
10. Utque ad non fiam, dum possunt se ipsa defendere. Nescio quomodo
quasi supervacanea v. deantur illa, ut non fiam.
11. In quam quotannis quasi nideat, etc. Habet Vict. reperique in tribus
Pall. quædam adeo ut revocandum videatur.
12. Una sunt non frumenti similia. V. Vox postrema non est in Aldi
patris ed. postea oras admiserunt, sed adm. sicut in upet, syllaba &. quam
in 640 ejus: auctoritate Pall. etiam & Vict. ep.

Gggg 4 remo-

remotissimæ: medicamentorum salutarium plenissima
 terra: arborum denique innumerabiles, ad vitium, & ad vitam
 necessaria. Jam diem, noctisque vicissitudo conservat ani-
 manteis, tribuens aliud agendi tempus, aliud quiescendi.
 Sic undique omni ratione concluditur, MENTE, CONSTI-
 TIOQUE DIVINO IN HOC MUNDO AD SALUTEM O-
 MNINIUM, CONSERVATIONEM QUAE ADMIRABILITER AD-
 MINISTRARI. Sin quaerret quispiam, cujusnam causa
 tantam rerum molitio facta sit, arborumne & herbarum?
 quæ quamquam sine sentu sunt, tamen à natura sustinen-
 tur: ac id quidem absurdum est. An bestiarum? nihilo
 probabilius. deos motorum & nihil intelligentium causa
 tantum laborasse. Quorum igitur causa quis dixerit ef-
 fectum esse mundum? Eorum scilicet animantium,
 quæ ratione utuntur. hi sunt *dis*, & *homines*: quibus pro-
 fectio nihil est melius ratio est enim, quæ præstat omnibus,
 1 ita sit credibile, DEORUM ET HOMINUM CAUSA FA-
 CTUM ESSE MUNDUM QUAEQUE IN EOS INT, OMNIA,
 Facilius que intelligitur, à diis immortalibus hominibus
 esse provisum, si erit hominis fabricatio perspicua,
 omnique humana natura figura, atque perfectio. Nam
 cum tribus rebus animantium vita tenetur, *cibo*, *potione*,
spiritu: ad hæc omnia percipienda os est aptissimum:
 quod adjunctis naribus spiritu augetur. DENTIBUS au-
 tem in ore constructis manditur, atque ab his extenuatur,
 & molitur cibus. eorum adversi acuti morfu dividunt
 escas, intimi autem conficiunt, qui genuini vocantur: quæ
 confectio etiam à lingua adjuvari videtur. LINGUAM
 autem ad radices ejus hærens excipit stomachus: quod
 primum illabuntur ea, quæ accepta sunt: oris utraque
 ex parte tonsillas attingens, palato extremo, atque inti-
 mo terminatur. Atque in agnatione, & moribus linguæ
 cum 3 depulsum, & quasi detrusum cibum accepit, depel-
 lit. Ipsius autem partes eæ, quæ sunt infra d, quod de-
 voratur dilatantur: quæ autem supra contrahuntur. Sed
 cum *aspera arteria*, (sic enim à medicis appellatur) ostium
 habeat, adjunctum linguæ radicibus, paullo supra quam
 ad linguam stomachus annectitur, eoque ad pulmones us-
 que pertinet: excipiatque animam eam, quæ ducta sit spi-
 ritu eandemque à pulmonibus respicit, & reddat: regitur
 quodam quasi operculo, quod ob eam causam datum est,
 ne, siquid in eam cibi forte incidisset, spiritus impeditetur.
 Sed cum ALVI NATURA subiecta stomacho, cibi, & potio-
 nis sit receptaculum: pulmones autem, & cor extrinsecus
 spiritum adducunt, in alvo multa sunt mirabiles effectus,
 quæ constant ferè e nervis. Est autem multiplex, & tortuo-
 sa, arcuata, & conrinet, siue illud aridum est, siue humi-
 dum, quod recipit, 4 ut id mutari, & concoqui possit: ea-
 que tum adstringitur, tum relaxatur atque omne, quod
 accipit, cogit, & confunditur facile & calore, quem mul-
 tum habet, 5 exterendo cibo, & pizterea spiritu omnia
 cocta, atque confecta 6 in reliquum corpus dividantur.
 In PULMONIBUS autem inest raritas quaedam, & similis
 spongiosa molitudo, ad hauriendum spiritum a pulsimis: qui
 cum se contrahunt adspirantes, 7 tum spiritu dilatant, ut

frequenter ducatur cibus animalis, quo maxime aluntur
 animantes. 8 Ex INTESTINIS autem, & alvo secretus
 à reliquo cibo succus is, quo alimur, permanat ad jecur
 per quaedam à medio intestino ulque ad portas jecoris, (sic
 enim appellantur) ductas, & directas vias, 9 quæ pertinet
 ad jecur, eique adhaerent. Atque inde aliz pertinentes
 sunt, per quas cadit cibus à jecore dilapsus. Ab eo cibo
 cibus est secreta bilis, iique humores, qui ex renibus pro-
 funduntur: reliqua se in sanguinem vertunt, ad eadem-
 que portas jecoris conflunt, ad quas omnes ejus viæ per-
 tinent: per quas lapsus cibus, in hoc ipso loco in eam ve-
 nam, quæ cava, appellatur, confunditur, perque eam ad
 cor: contactus jam, coactusque perlabitur: à corde autem
 in totum corpus distribuitur per venas admodum multas,
 in omnes partibus corporis pertinentes. Quæ admodum
 autem à reliquis cibis depellantur tam adringentibus
 se intestinis, tum reasantibus, haud sane difficile dictum
 est: sed tamen prætereundum est, ne quid habeat in jecur-
 ditatis oratio. Illa potius explicetur *incredibile fabrica
 natura*. Nam quæ spiritum in pulmones ANIMA ducitur,
 ea calescit primum ab eo spiritu, deinde 10 contagione
 pulmonum: ex ea que pars redditur respirando, pars con-
 cipitur cordis parte quadam, quam *ventriculum cordis* appel-
 lant: cui finis alter adjunctus est, in quem sanguis à je-
 core per venam illam cavam infuit. Eoque modo ex his
 partibus & sanguis per venas in omne corpus diffunditur,
 & spiritus per arterias. Unaque autem crebris, multæ,
 que toto corpore intertextæ vim quandam incredibilem *ori-
 ficis operis*, d vinque testantur. Quid dicam de OSSIBUS?
 quæ subiecta corpori mirabiliter commissuras habent, & ad
 stabilitatem aptas, & ad artus definiendos accommodatas,
 & ad motum, & ad omnem corporis actionem. Huc adde
 NERVOS, à quibus artus continentur: eorumque implica-
 tionem toto corpore pertinentem: qui, sicut venæ, & ar-
 teriæ à corde trahit, & profectæ, in corpus omne ducun-
 tur. Ad hanc providentiam naturæ tam diligenter, tam-
 que solemiter adiungi multa possunt, quibus intelligitur
 quanta res hominibus à deo, quæque eximia tributa
 sint: qui primum eos humo excitatos, & erectos constituit,
 ut decorum cognitionem, cœlum intuentes capere possent.
 Sunt enim et terra homines non ut incolæ, atque habitato-
 res, sed quasi spectatores superarum rerum, atque cœle-
 stium, quarum spectaculum ad nullum aliud genus ani-
 mantium pertinet. Sensus autem, interpres, ac mentis rerum,
 in capite, tanquam in arce, mirificè ad usus necessarios &
 facti, & collocati sunt. Nam OCULI, tanquam SPECU-
 LATORES, altissimum locum obtinent: ex quo plurima
 concipientes, funguntur suo munere. ET AURES cum
 in sonum percipere debeant, qui natura in sublime fertur,
 rectè in altis corporum partibus collocatæ sunt. Itemque
 NARES, eò quod omnis odor ad supera fertur, rectè sus-
 sum sunt: & quod cibi & potionis iudicium magnum
 earum est, non sine causa viciniam oris secuta sunt.
 Jam GUSTATUS, qui sentit eorum, quibus vescimur, ge-
 nera deberet, habitat in ea parte, quæ 12 esculentis, &
 potu-

1. Ita sit credibile. Hæc tunc cibus, & aqua, sed enclitica ea omnibus
 abeat Pal. eaque propter reject.

2. Sent. utriusque. Sic Pall. nostri, & P. sic editi à Viçt. pr. us
 erat: sunt utriusque, sed quo minus id hinc toleretur, fuit repetitio
 ejusdem & paullo post.

3. Depulsum & quasi detrusum cibum accepit, depellit. Non possum mi-
 hi persuadere: illud esse sine vicio nihil tamen discordant m. nostri.

4. Ut id mutari & concoqui possit. Communis lectio interpositum
 habebat: necque facile possit, sed non comparat id vocis in ullo Pal. aut
 editione V. c.

5. Exterendo cibus. Ita Viçt. in ventumque in P. Gol. nam Pall. pr. ac
 hoc cement vulg. & 100. no. 60. malle omn. a abessent. sane olent
 glossam.

6. In reliquum corpus d. d. d. d. Est à Viçt. neque aliter Pal. pr. nam
 & respiciam, vulg. tam spiritum dilatans Lamb. tam in spiritum dil. quæ o-

mn. a arguunt, fuisse ibi vocem, vulgo in v. lam.

8. Ex intestino autem & alvo secretus. Particula & non est in
 ullo Pal. quorum etiam p. secretus.

9. Quæ pertinent ad jecur, eique adhaerent. Sic Pal. quodam tert. boni-
 tatis haud ex mirat p. & loc. & P. quæ pertinent jecur. que adhaerent.

10. Contagione pulmonum. Vett. editio e. ag. ratione, recentiore: ag. ra-
 tione sed verum est contagione, quod publicavit primum V. c. repetitio-
 que in Pal. pr. fec. ac p.

11. Sensum percipere. Ita concordat Pall. sic editi à Viçt. Ald. senior
 recipere, quod hodie que ubi vis recipitur, nisi à Lamb. si enim, accipere.

12. Esulentis & potulentis. S. equatur m. nostri, nem V. c. for-
 adeo ut mirari non debeat. Camer. si istud m. v. Viçt. quam p. istum
 in, vulgo receptum quidem, sed non et. an sustentatum membratum
 veterum auctoritate & edecumia.

petentis iter natura patefecit. TACTVS autem toto corpore aquabiliter fusus est. ut omnibus sensibus, omnesque nimios & frigoris, & caloris appulsi sentire possimus. Atque, ut adfuit architecti avertunt ab oculis, & naribus dominorum, ea, i qua profusio necessaria est, aliquando habitur: sicut natura res similes procul amandavit a sensibus. Quis vero opifex, prater naturam, qua nihil potest esse callidius, tantum solentiam persequi potuisset in sensibus? quae primam oculos membranis tenuissimis vestivit. & sapienter quas primum perlucidas fecit, ut per eas cerni posset: firmas autem ut continerentur. Sed lubricos oculos fecit & mobiles, ut & declinarent, siquid noceret: & ad spectum, quo vellent facile converterent, aciesque ipsa, qua cernimus, quae pupula vocatur, ita parva est, ut ea, quae nocere possint, facile vitet. PALPEBRARVM, quae sunt tegmina oculorum, mollissima tactu, ne laederent aciem. & pulvisculum ad claudendas pupulas, ne quid incideret. & ad aperendas: idque providit, ut identidem fieri posset cum maxima celeritate. munitaque sunt palpebrae tanquam vallo pilorum: quibus & apertis oculis, si quid incideret, repelleretur: & somno convenitibus, cum oculis ad certandum non egeremus, ut qui, tanquam involuti quiescerent. Latent praeterea utiliter, & excelsis undique partibus sepuntur. Primum enim superiora, supercilis obducta, sudorem a capite & fronte defluentem repellunt. Genae deinde ab inferiori parte tutantur subiecta, leviterque eminentes. NASVS ita locatus est, ut quasi murus oculis interiectus ille videatur. AUDITVS autem semper patet, etiam sensu etiam dormientes egemus: si quo cum somnus est acceptus, etiam ex somno excitamur. Flexuosum iter habet, ne quid in rare possit, si simplex, & directam patere, novissimam etiam, si qua minima bestiola, conare tuam impere, in foribus aurium, tanquam in visco, inhaerere. Extra autem eminent, quae appellantur aures, & tegendi causa factae, tutandique sensus; & ne adiecta voce liberentur, atque errarent, priusquam sensus ab his pulsus esset. Sed duos, & quasi corniculos habent introitus, malis que cum flexibus, quod his naturis relatus amplificatur sonus. Quocirca & in stribus, testudine resonatur, aut cornu: & ex tortuosis locis, & inclusis referuntur amphiores. Similiter NARES, quae semper propter necessarias utilitates patent, contractiores habent introitus, ne quid in eas, quod nocet, possit pervadere: humoremque semper habeant ad pulverem, multa que alia depellenda, non invidem. GYSTRVS praeclarè latus est, ore enim continetur, & ad usum apte, & ad incolumitatis custodiam. Omniaque sensus hominum multo antecellit sensibus bestiarum. Primum enim oculi in iis artibus, quarum iudicium est otiosum, in pictis, sculis, calatisque formis, in corporum etiam motione, atque gestu multa cernunt subtilius, colorum etiam, & figurarum tum venustatem atque ordinem, & ut ita dicam, decentiam, oculi iudicant: atque etiam alia maiora nam & virtutis, & vitia cognoscunt: iratum, propitium: laetantem, dolentem: fortem, ignavam: audacem, timidumque cognoscunt. Auriumque item est admirabile quoddam, & artificiosumque iudicium, quo iudicatur & in vocis, & in tibiarum, nervorum que ceteribus varietas sonorum, intervalla distinctio, & vocis genera permulta: canorum, fularumque, aspe utrumque graviter acutum, flexibile, durum: quae hominum solum auribus iudicantur. Narium

que item, & gustandi, & arte tangendi magna iudicia sunt. Ad quos sensus capiendos, & perfrendendos plures etiam, quam vellem, artes repertae sunt. Perspicuum est etiam, quod compositiones unguentorum, quod ciborum conditiones, quod corporum lenocinia processerint. Jam vero animum ipsum, mentemque hominis, rationem, consilium, prudentiam, qui non divina cura perfecta esse percipit, is his ipsis rebus mihi videtur carere. De quo dum disputarem, tuam mihi dari velim, Cotta, eloquentiam. Quo enim tu illa modo diceret? quanta primum intelligentia, deinde consequentium rerum cum primis conjunctio & comprehensio esset in nobis: ex quo videlicet, quid ex quibusque rebus efficiatur, idque ratione, concludimus: singulasque res definimus cum uniscriptis, complectimur: ex quo SCIENTIA intelligitur quam vim habeat, qualis sit: qua ne in deo quidem est rei ulla praestantior. Quanta vero illa sunt quae vos Academicis infirmatis, & tollitis quod & sensibus, & animo ea, quae extra sunt, percipimus, atque comprehendimus? Ex quibus collatis inter se, & comparatis, arteis quoque efficiamus, partim ad usum vitae, partim ad oblationem necessarias. Jam vero domina rerum (ut vos soletis dicere) eloquendi vis, quam est praecleara, quamque divina? quae primum efficit, ut ea, quae ignoramus, discere, & ea, quae scimus, alios docere possimus. Deinde hac cohortamur, hac persuademus, hac consolamur afflictos, hac deducimus periculis a timore, hac gestientes comprimimus, hac cupiditates, iracundiasque restringimus. haec nos juris, legum, urbium societate devinxit: haec a vita immani, & fera segregavit. Ad usum autem orationis, incredibile est, nihil diligenter attenditis, quanta opera machinata natura sit. Primum enim a pulmonibus arteria usque ad os intimum pervenit: per quam vox principium a mente ducens, percipitur, & funditur. Deinde in ore sita lingua est, finita dentibus. Ea vocem immoderate profusam, fingit, & terminat: quae sonos vocis distinctos, & pressos efficit, cum & ad dentes, & ad alias partes pellit oris. Itaque plethri finissem linguam nostri solent dicere: chordarum dentibus, naris cornibus iis, qui ad nervos resonant in cantibus. Quam vero aptas, quamque multarum artium ministras MANVS natura homini dedit? digitorum enim contractio facilis, facilisque portectio propter molles commissuras, & artus, nullo in motu laborat. Itaque ad pingendum, ad fingendum, ad scalpendum, ad nervorum eliciendos sonos, actibiarum, apta manus est, ad motionem digitorum. Atque haec oblationis: illa necessitatis: cultus dico, groium, & structionesque ictorum, tegumenta corporum vel texta, vel iuta omnemque fabricam aris & ferri: ex quo intelligitur, ad inventa animo, percepta sensibus, adhibitis opificum manibus omnia nos consecutos, ut telli, ut vestiri, ut salvi esse possimus: urbes, muros, domicilia, delubra habereamus. Jam vero operibus hominum, id est, manibus, cibi etiam varietas invenitur, & copia. Nam & agri & multa ferunt manu quaesita, quae vel statim consumantur, vel mandentur condita venustati. Et praeterea vestimur bestis & terrentis, & aquatilibus & volatilibus partim capiendo, partim alendo. Efficimus etiam domitu nostro quadrupedum vestiones: quorum celeritas, atque vis, nobis ipsis afferit vim, & celeritatem. Nos onera quibusdam bestis nos jugo imponimus: nos elephatorum acutissimis sensibus, nos sagacitate canum ad utilitatem nostram

G G G G 5

abuti.

1. Quae profusio necessaria est, etc.] Pa. pr. qua profusio necessaria est, etc. forsan recte ut
 2. Et somnium venturum.] Pal. corr. ut vivitibus, quomodo veteres scripturae iudicio sunt reliqui Pal. in quibus consensibus accipiente libano, long in pro l.
 3. Nisi ita locatus est.] Nictorius, Nisusque ita locatus foret ne quid per introitum in nictis man sine Pal. pr. ac sic Nisus ita locatus est.
 4. No. q. d. utriusque simplex & directam patere. Dicit ones, quae patere non habentur in Pal. sic, & si abissent omnino nihil

discederet de sententia.
 5. Constat utriusque.] Admodum verosimiliter corrigebat Laed. Puteanus, utriusque.
 6. Gustandi & arte tangendi.] Lectio foris mirus sana, nam Pal. ga. & sic, & parte tang. neque aliter P. G. Helmi., qui corollae abas per al. Aldus patet expressit, Nepos, gustandi partem utriusque, ut dicitur libro, quod & habent Lamb. nani, nostrum exhibet primum Victorius, ut quis.
 7. Deliciae ferocissimae quaeque.] Pal. molli tres effinit.

5. 1191

abutiatur: nos è terra cavernis ferrum elicimus, rem ad col-
 lendos agros necessarium: nos æris, argenti, auri: venas, peni-
 tus abditas, invenimus, & ad usum aptas, & ad ornatum
 decoras: arborum autem confectione, omnique materia,
 & culta, & silvestri, partim ad castafaciendum corpus, igni
 adhibito, & ad mirigandum cibum utimur, partim ad adifi-
 candum, ut tectis sæpi, frigora, caloresque pellamus.
 Magnos verò usus affert ad navigia faciendâ quorum cur-
 sibus suppediuntur omnes undique ad vitam copias: quas
 que res violentissimas natura genuit, earum moderatio-
 nem nos soli habemus maris, atque ventorum: propter nau-
 ticarum rerum scientiam; plurimisque maritimis rebus
 fruimur, atque utimur. Terrenorum item commodorum
 opnis est in homine dominatus. Nos campis, nos monti-
 bus fruimur; nostri sunt amnes, nostri lacus: nos fuges
 ferimus, nos arbores: nos aquarum inductionibus tercis
 superunditatem damus: nos flumina arcemus, dirigimus,
 avertimus: nostris denique manibus in rerum natura quasi
 alienam naturam efficere conamur. Quid verò? hominum ratio
 non in cælum usque penetravit? Soli enim ex animanti-
 bus nos altiorum ortus, obitus, cursusque cognovimus: ab
 hominum genere finitus est dies, mensis, annus: defectio-
 nes solis, & lunæ cognita, prædictæque in omne posterum
 tempus, quæ quæritæ, quando futuræ sint. Quæ contuens
 animus, et æripit ad cognitionem deorum: ex qua oritur
 pietas: cui conjuncta justitia est, reliquæque virtutes: è
 quibus vita beata existit par, & similis deorum: nulla re,
 nisi immortalitate, quæ nihil ad bene vivendum pertinet, ce-
 dens celestibus. Quibus rebus expositis, satis doctissime vi-
 deor, hominis natura quanto omnes anteiret animantibus.
 Ex quo debet intelligi: nec figuram, situmque membro-
 rum: nec ingenii, mentisque vim talem effici potuisse for-
 tuna. Restat, ut doceam, atque aliquando percerem, omnia,
 quæ sint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominum
 causa facta esse, & parata. Principio ipse mundus, deorum,
 hominumque causa factus est: quæque in eo sunt omnia,
 ea parata ad fructum hominum, & inventa sunt. Est enim
 VNUS VS quasi communis deorum, atque hominum do-
 minus, aut urbs utrorumque. Solum enim ratione utentes, ju-
 ris, ac lege vivunt. Ut igitur Athenas & Lacedæmonem,
 Atheniensem, Lacedæmoniorumque causa putandum est
 condita esse: omniaque quæ sint in his urbibus, eorum
 populorumque esse dicuntur: sic quantumque sunt in om-
 ni mundo, deorum, atque hominum putanda sunt. Jam
 verò circumstitis solis, & lune, reliquarumque siderum, quamquam
 etiam ad mundi coherentiam pertinent, tamen & specta-
 culum hominibus præbent: nulla est enim insatiabilior
 species nulla pulchrior, & ad rationem, solertiamque præ-
 stantior: eorum enim & cursus dimetati, maturitates tem-
 porum, & varietates, mutationesque cognovimus. quæ si
 hominibus solis nota sunt, hominum facta esse causa judi-
 canda sunt. TERRA VERÒ PARTA frugibus, & vario le-
 guminum genere, quæ cum maxima largitate fundit, ea
 ferarumque, atque hominum causa gignere videtur? quid de
 vitibus, olivetisque dicam? quarum libertissimi, lætissimi-
 que fructus nihil omnino ad bestias pertinent, neque enim se-
 cendi, neque colendi, nec tempestivè demetendi, percipien-
 dique fructus, neque condendi, ac reponendi ulla pecudum
 scientia est: earumque omnium rerum, hominum est &
 usus, & cura. Ut fides igitur, & tibias eorum causa factas
 dicendum est qui illis uti possunt: sic ea, quæ diximus so-
 lis illis contentendum est esse parata, quæ utuntur, nec si quæ be-
 stis furantur aliquid ex his, aut rapiunt, illarum quoque
 causa ea nata esse dicemus. Neque enim homines murum

aut formicarum causa frumentum condunt, sed conjugata,
 & liberorum, & familiarum suarum, itaque bestia fru-
 unt, ut divi, fruuntur: domini palam, & libere. Hominum
 igitur causa eas rerum copias comparatas, fatendum est.
 Nisi forte tanta ubertas, & varietas pomorum, eorumque
 jucundus non gustatus solum, sed odoratus etiam; & ad speciem
 dubitationem affert, quin hominibus solis ea natura dona-
 verit, tantumque abest, ut hæc bestiarum etiam causa pa-
 rata sint, ut ipsas bestias hominum gratia generatas elic videam-
 mus. Quid enim oves aliud asserunt nisi ut earum villis
 confectis, atque contextis homines vestiantur? quæ quidem
 neque ali, neque sustentari, neque ullum fructum edere ex
 se sine cultu hominum, & curatione potuissent. CANVM
 verò tam fida custodia, tamque amans dominorum adula-
 tio, tantumque odium in externos, & tam incredibilis ad
 investigandû sagacitas parium, tanta alacritas in venando,
 quid significat aliud, nisi se ad hominum commoditates
 esse generatos? quid de nova us loquar? quorum ipsa terga
 declinant non esse se ad onus accipiendum figurata. cervi-
 ces autem natæ ad jugum: tum vires humerorum, & lati-
 tudines, ad aratra extrahenda, quibus cum teris subige-
 rentur fissione glebarum, ab illa aureo genere, ut potius lo-
 quantur, vis unquam ulla æferebatur.

*Ferrea tum verò pietas exorta repente est,
 Ansuque sanctum prima est fabricaverit enses,
 Et gustare manu visibam, domumque juvenum.*

Tanta putabatur utilitas percipi ex bobus, ut eorum visce-
 ribus vesci scelus haberetur. Longum est MVL. O. X. V. M. per-
 sequi utilitates & ænorum: quæ certè ad hominum usum
 paratæ sunt. SVS verò quid habet, præter escam? cui qui-
 dem & ne putifceat, animam ipsam pro sale datam dicit
 esse Chrysiopus quæ pecude quod erat ad vescendum ho-
 minibus apta, nihil genuit natura secundum. Quid multi-
 tudinem, sua vitæque, PIS. O. V. M. dicam? quid AVIV. M. P. E.
 quibus tanta percipitur voluptas, ut interdum Pronoxa no-
 stra Epicurea fuisse videretur. Atque hæc ne caperentur qui-
 dem, nisi hominum ratione, atque solertia, quamquam
 aves quasdam, & alites, & ostines ut nostri augures appel-
 lant, eorum augurandarum causa esse nata: putamus. Jam ve-
 rò immanis, & ferax BELVAS nanciscimur venando, ut &
 vescamur his, & esereamur in venando ad similitudinem
 bellicæ disciplinæ, & utamur domitis, & condocentis, ut
 elephantis: multaque ex earum, cor, orbis remedia,
 mortis, & vulneribus eligamus, sicut er quibusdam stirpi-
 bus, & herbis, quarum utilitates longinqui temporis usu, &
 periclitatione percipiunt. Totam licet animis tangam
 oculis lustrare terram, matæque omnia? cernes jam sparia fru-
 giferâ, atque immensa camporum, vestituque densissimæ os-
 montium, pædumque pæfius, tum incredibili curius mariti-
 mos celeritate. & nec verò supra terram, sed etiam in intima
 ipsa tenebrâ plurimarum rerum latet utilitas, quæ ad usum
 hominum orta ab hominibus solis invenitur. Illud verò,
 quod uterque vestrum fortasse accipiet ad reprehenden-
 dum? Coita, quia Carneades libenter in Stoicos inveh-
 batur: Vellejus, quia nihil tam irridet Epicurus, quam prædi-
 ctionem rerum futurarum: mihi videtur vel maximè confix-
 mare, deorum providentia consuli rebus humanis. est en-
 nim profecto divinatio, quæ multis locis, rebus, temporibus
 apparet, tum in privatis, tum maximè in publicis. Multa
 cernunt haruspices: multo augures provident: multa ora-
 culis declarantur, multa vaticinationibus, multa somniis,
 multa portentis: quibus cognitis, multæ sæpe res homi-
 num sententia atque utilitates parit, multa etiam pericula de-
 pulsa sunt. Hæc igitur sive vis, sive ars, sive natura ad scien-
 tiam

1. Accipit ad cognoscendum Deorum. Est à Victorio, naque ubi Pal. pr.
 aut lec. vulgata, accipit ab illi cognoscendum.
 2. Cuius amicitia. Sic non dicitur, sic Victoriana. non detestis ut
 3. Sicut similitudo futurarum. Palatii aperit invenitur
 4. De periferis. Ita quidem Nonius, sed illi nolli periferis, quo-

modo & Victorio. vulgati periferis.
 5. Ex earum corporibus. Pall. etiam quæ mutatio generis non in-
 lens Cicero.
 6. Non verò supra terram, sed etiam. Ita omnino Pall. & P. visum
 hoc genus dicendi elegans, hæcenus editi, uti verò sanum supra, &c.
 I. Nec